

RAFAL TROSZCZYŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

**MEDIALNE MANIPULACJE INFORMACJAMI
NA TEMAT WYBUCHU
REAKTORA W ELEKTROWNI JĄDROWEJ
W CZARNOBYLU**

**ANALIZA
ZAGRANICZNYCH KOMUNIKATÓW TELEWIZYJNYCH
Z KWIETNIA I MAJA 1986 R.**

1. Wprowadzenie. 2. Katastrofa w Czarnobylu – przyczyny i przebieg. 3. Medialny obraz wybuchu reaktora w elektrowni jądrowej w Czarnobylu. 4. Skutki medialnych manipulacji. 5. Zakończenie

Słowa kluczowe: Czarnobyl, elektrownia jądrowa, manipulacje, informacja, polityka

1. WPROWADZENIE

Artykuł jest próbą zobrazowania problemu manipulacji medialnych na temat wybuchu reaktora w elektrowni jądrowej w Czarnobylu w 1986 r.¹, stosowanych przez telewizję radziecką oraz najpopularniejsze kanały anglojęzyczne. W ciągu pierwszych dni od wybuchu czarnobylskiego reaktora w telewizji pojawiło się wiele różnych doniesień. Radzieckie komunikaty telewizyjne bagatelizowały sytuację, nie podając prawdziwych informacji. Często dochodziło do przemilczenia faktów niewygodnych dla władz ZSRR. Z kolei anglojęzyczne kanały telewizyjne publikowały niesprawdzone informacje, które potęgowały skalę katastrofy oraz podsycaly społeczne niepokoje związane z wydarzeniem.

---

¹ R.F. Mould, *Chernobyl record: the definitive history of the Chernobyl catastrophe*, CRC Press 2000.

Mając na uwadze tematykę pracy oraz konsekwencje medialnych manipulacji, sformułowano następujące pytania badawcze:

- Dlaczego katastrofa w Czarnobylu miała tak duże znaczenie społeczno-gospodarcze?
- Jaki wpływ na społeczeństwo w Europie i ZSRR miały manipulacje w materiałach telewizyjnych?
- Dlaczego katastrofę w Czarnobylu zmitologizowano?

2. KATASTROFA W CZARNOBYLU – PRZYCZYNY I PRZEBIEG

Przyczyny wybuchu reaktora jądrowego RBMK-1000, do którego doszło w nocy 26 kwietnia 1986 r. o godz. 1:23, miały swój początek już na samym etapie projektu. Urządzenie do wyzwalania energii jądrowej było produkcji radzieckiej. Prototyp reaktora RBMK został uruchomiony 27 czerwca 1954 r. w pierwszej na świecie elektrowni jądrowej w sowieckim mieście Obninsk². Reaktor tego typu jest chłodzony przy użyciu lekkiej wody, grafit zaś pełni funkcję moderatora, dzięki czemu RBMK³, reaktor kanałowy wysokiej mocy, jest w stanie pracować na niewzbogaconym uranie, co sprawia, że są to reaktory wyjątkowo ekonomiczne. Kombinacja chłodziwa i moderatora powodowała jednak wzrost reaktywności paliwa jądrowego przy jednoczesnym wzroście ilości pary w rdzeniu reaktora (akronim WBMK wywodzi się od jego nazwy w języku rosyjskim). Była to tzw. ukryta wada radzieckiego reaktora jądrowego⁴. Choć część naukowców zdawała sobie sprawę z niedoskonałości tego projektu, to w ówczesnych realiach nie mogli oni podważać „doskonałości” myśli technologicznej sowieckich inżynierów i wszystkie wady reaktora trzymano w tajemnicy⁵.

Montaż pierwszego komercyjnego reaktora RBMK-1000 rozpoczęto w 1967 r. w mieście Sosnowy Bór, około 80 km na zachód od ówczesnego Leningradu (obecnego Petersburga). Jednostkę oddano do użytku w 1973 r.⁶. Liczba 1000 po skrócie nazwy reaktora oznaczała moc elektryczną, jaką on wytwarzał. Moc cieplna wynosiła 3200 MW. Był to pierwszy działający reaktor typu czarnobylskiego – w ten sposób po 1986 r. reaktory RBMK-1000 były przez niektórych określane. Jednostka pracowała przez 45 lat aż do 2018 r.⁷.

---

² A. Strupczewski, *Czarnobyl: jak do tego doszło?*, 9.02.2014, <http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/prawda-o-czarnobylu/przyczyny-awarii.html> (dostęp: 19.11.2021).

³ Ten akronim wywodzi się od nazwy reaktora w języku rosyjskim. Por. M. Zarzycki, *Jądrowe reaktory energetyczne – budowa, zasada działania, eksploatacja*, http://www.atomowyautobus.pl/referaty/reaktory_ref.pdf (dostęp: 20.01.2022).

⁴ T. Ilnicki, *Czarnobyl i Fukushima. Przyczyny, przebieg i konsekwencje*, Warszawa 2021, 29–32.

⁵ S. Plokhly, *Czarnobyl. Historia nuklearnej katastrofy*, przeł. M. Fedyszak, Kraków 2019, 72.

⁶ *RBMK – Reaktor z Czarnobyla*, 2.06.2013, <http://ncbj.edu.pl/rbmk-reaktor-z-czarnobyla/rbmk-reaktory-skomplikowane-ekonomiczne-i-niebezpieczne-dotychczas> (dostęp: 19.11.2021).

⁷ International Atomic Energy Agency, *Nuclear Power Reactors in the World. Reference Data Series No. 2 2021 Edition*, Wiedeń 2021, 49.

Reaktory jądrowe RBMK-1000 były wykorzystywane jedynie w Związku Radzieckim, ponieważ nie spełniały standardów bezpieczeństwa w innych krajach. Ponadto władze ZSRR nie były zainteresowane sprzedażą tej technologii, gdyż reaktory te mogły być wykorzystywane do produkcji plutonu w celach militarnych. Konstrukcja RBMK-1000 została oparta na pierwszych reaktorach wojskowych produkujących pluton⁸.

W latach 60. XX w. w Związku Radzieckim władze stworzyły plan rozbudowy sektora energetyki jądrowej, w następstwie czego w 1966 r. wybrano lokalizację przyszłej elektrowni. Około 20 km na północ od miejscowości Czarnobyl miała, według planu, powstać największa elektrownia jądrowa na świecie. Projekt zakładał montaż sześciu reaktorów RBMK-1000. Budowa elektrowni rozpoczęła się w 1972 r. i po trzech latach planowano oddać do użytku pierwszy blok reaktora⁹. Realizacja projektu w wyznaczonym terminie nie powiodła się z powodu problemów gospodarczych, z którymi ówczesnie zmagał się Związek Radziecki¹⁰. W związku z tym do budowy elektrowni użyto materiałów gorszej jakości niż wstępnie zakładano. Ograniczono środki także na etapie projektowania samych reaktorów, gdyż nie miały one specjalistycznej obudowy ochronnej¹¹. Uważano, że reaktory RBMK-1000 są bezawaryjne i nie ma potrzeby budowania takiego zabezpieczenia. Pierwszy blok reaktora uruchomiono z dwuletnim opóźnieniem, w 1977 r. Następne bloki, nr 2 i 3, oddano do użytku kolejno w 1978 i 1981 r. Po kolejnych dwóch latach budowy, w 1983 r., uruchomiono reaktor nr 4, który uległ awarii 26 kwietnia 1986 r.¹².

Reaktory nr 3 i 4 są określane mianem reaktorów RBMK-1000 drugiej generacji. W ten sposób nazywano jednostki skonstruowane zgodnie z – wydanymi w 1973 r. – pierwszymi radzieckimi standardami budowy elektrowni jądrowych. Reaktory drugiej generacji różniły się od wcześniejszych dodatkowym systemem zabezpieczeń przed wypadkami oraz poprawą funkcjonalności awaryjnego systemu chłodzenia rdzenia. Ponadto jednostki były wyposażone w większą liczbę prętów kontrolnych¹³. W 1980 r., w trakcie trwającej budowy czwartego bloku reaktora w Czarnobylu, doszło do wypadku w bliźniaczej elektrowni jądrowej w Kursku. Doszło wtedy do utraty mocy i wykrycia wady awaryjnego systemu zasilania, ponieważ agregaty prądotwórcze przez 45 sekund nie zapewniały wystarczającej mocy do utrzymania kontroli nad reakcjami jądrowymi¹⁴. Pracujący reaktor wytwarzał energię elektryczną dla całego bloku, więc gdy ten przestawał pracować, blok reaktora wymagał zewnętrznego źródła zasilania. W przypadku braku zasilania z sieci energetycznej używano w tym celu agregatów prądotwórczych, które zasilają

⁸ T. Ilnicki, dz.cyt., 29–30.

⁹ S. Plokh, dz.cyt., 54.

¹⁰ Tamże, 55.

¹¹ A. Higginbotham, *O północy w Czarnobylu. Nieznana prawda o największej nuklearnej katastrofie*, Kraków 2019, 89.

¹² T. Ilnicki, dz.cyt., 32.

¹³ Tamże.

¹⁴ Zob. [Katastrofa w Czarnobylu] *Przyczyny awarii*, <https://web.archive.org/web/20040508185403/http://kwark.if.pw.edu.pl/mtj/students/1999-2000/Potrzebowski/Czarnobyl/CZEJ/Czarnobyl.htm> (dostęp: 20.11.2021).

niezbędne systemy bezpieczeństwa i kontroli reaktora¹⁵. Wadą tego systemu okazała się różnica czasu uzyskania wymaganej mocy agregatów i czasu pracy turbin turbogeneratora po odciążu dopływu pary. Zapasowe zasilanie uzyskiwało moc dopiero po 60 sekundach, turbogeneratory zaś zapewniały moc jedynie przez 15 sekund. W praktyce oznaczało to, że w przypadku utraty zasilania lub mocy reaktora przez 45 sekund nie było nad nim żadnej kontroli. W efekcie postanowiono zmodyfikować turbiny elektryczne w taki sposób, aby były w stanie zasilać blok reaktora przez 60 sekund – do momentu uruchomienia się agregatów prądotwórczych. Zmiany w projekcie zostały wprowadzone, lecz z powodu zbliżającej się oficjalnej daty oddania do użytku reaktora nr 4 w Czarnobylu nie przetestowano systemu. Jednostkę uruchomiono zgodnie z oficjalnym terminem 21 grudnia 1983 r.¹⁶.

Test bezpieczeństwa nakazał przeprowadzić Radziecki Zarząd Energii Atomowej¹⁷. Test miał na celu sprawdzenie, jak długo zmodyfikowane turbiny bloku nr 4 elektrowni jądrowej w Czarnobylu będą w stanie produkować energię wystarczającą do zasilenia niezbędnych systemów¹⁸. Ponadto w latach 80. XX w. w ZSRR panował strach przed atakiem na obiekty infrastruktury energetycznej. W 1981 r., w ramach operacji Babilon, lotnictwo Izraela zbombardowało iracki reaktor jądrowy zbudowany przez Sowieców. Test bezpieczeństwa na wypadek utraty mocy wynikał z obaw przed podobnym atakiem¹⁹. W kwietniu 1986 r. czwarty reaktor miał zostać wyłączony w celu przeprowadzenia prac remontowych bloku elektrowni. Postanowiono skorzystać z okazji i przed wyłączeniem reaktora przeprowadzić test, który miał się odbyć 25 kwietnia 1986 r.²⁰. Nad przebiegiem eksperymentu czuwał kierownik zmiany, Aleksander Akimow. Przygotowania do testu pracujący w elektrowni inżynierowie rozpoczęli 25 kwietnia 1986 r. o godz. 1:00. Personel zaczął od powolnego zmniejszania mocy reaktora. Przez kolejnych 12 godzin moc obniżono o połowę, do wartości 1600MW. Godzinę później, o 14:00, pracownicy bloku nr 4 byli przygotowani do rozpoczęcia eksperymentu. Odłączono system awaryjnego chłodzenia reaktora, który mógł błędnie zinterpretować działania inżynierów, przez co awaryjnie wyłączył maszynę. Test się nie rozpoczął, ponieważ w pobliskiej elektrowni doszło do wypadku, na skutek czego przestała pracować. Kijowska dyspozytornia mocy zażądała od elektrowni w Czarnobylu opóźnienia wyłączenia reaktora do wieczora, ponieważ sieć elektryczna nie była przygotowana na tak dużą utratę mocy²¹. O godz. 16:00 do pracy w bloku nr 4 przyszła popołudniowa zmiana, która niespodziewanie musiała zaznajomić się z procedurami przeprowadzenia testu bezpieczeństwa. Ten, gdyby nie opóźnienie, już by się zakończył. Późnym wieczorem, gdy popołudniowa zmiana

¹⁵ A. Strupczewski, dz.cyt.

¹⁶ International Nuclear Safety Advisory Group, *The Chernobyl Accident: Updating of ISANG-1. ISANG-7*, Wiedeń 1992, 51.

¹⁷ Discovery Channel, *Discovery – Katastrofa w Czarnobylu (film dokumentalny)*, 30.04.2012, <https://youtu.be/Zt0gfyq2jQA> (dostęp: 20.11.2021).

¹⁸ T. Ilnicki, *Czarnobyl i Fukushima. Przyczyny, przebieg i konsekwencje*, Warszawa 2021, 36.

¹⁹ M. Błach, *Operacja Babilon*, 2.03.2003, <https://www.wprost.pl/tygodnik/41014/operacja-babilon.html> (dostęp: 20.11.2021).

²⁰ A. Higginbotham, dz.cyt., 43.

²¹ T. Ilnicki, dz.cyt., 37.

powoli kończyła pracę, o godz. 23:00, dyspozytornia mocy w Kijowie zezwoliła na wyłączenie reaktora. Po dziesięciu minutach personel przystąpił, zgodnie z procedurami, do obniżenia mocy reaktora do około 700MW²².

W tym miejscu warto zauważyć, że reaktor pracował niemal całą dobę na obniżonej mocy z wyłączonym systemem awaryjnego chłodzenia. Ponadto RBMK-1000 pracujący na obniżonej mocy wytwarzał w rdzeniu radioizotop ksenonu Xe-135, który silnie wychwytuje neutrony. Czas połowicznego rozpadu Xe-135 wynosi 10 godzin. Była to kolejna wada RBMK-1000, gdyż w ten sposób dochodziło do tzw. zatrucia ksenonowego, a to sprawiało, że reaktor pracujący na niskiej mocy był niestabilny.

Po obniżeniu mocy do 700MW zmniejszono ją następnie do 200MW za sprawą Anatolija Diatłowa, zastępcy naczelnego inżyniera ds. eksploatacji bloków energetycznych nr 3 i 4, który w tamtym czasie miał decydujące zdanie. Przy tej mocy zamierzano przeprowadzić test²³. Mimo sprzeciwu części załogi, przystąpiono do działania. Podczas tego procesu, wskutek niestabilności RBMK-1000 zatrutego ksenonem, moc reaktora spadła do zera. W tym momencie należało przerwać eksperyment i wygasić reaktor na co najmniej 24 godziny, tak aby Ksenon-135 mógł ulec rozpadowi. Anatolij Diatłow, kierowany chęcią otrzymania awansu za pomyślnie przeprowadzony test, rozkazał podwładnym kontynuowanie eksperymentu. Diatłow narzucił personelowi podniesienie mocy reaktora pod groźbą utraty prestiżowej i zapewniającej wysokie wynagrodzenie pracy. Aby podwyższyć moc reaktora, załoga musiała podnieść wszystkie pręty kontrolne. Uniesienie ich zwiększa moc, analogicznie zaś opuszczenie wszystkich prętów na dno rdzenia wygasza reakcje²⁴. Wyciągnięcie wszystkich prętów kontrolnych oznacza czasowy brak kontroli nad mocą reaktora, która w takiej konfiguracji wzrasta. O godz. 0:42 załoga przystąpiła do działania. W ciągu kolejnych pięciu minut moc zwiększono do 160MW. O godz. 1:03 wzrosła do 200MW, przy których Diatłow planował przeprowadzić test. Ponownie rozpoczęto przygotowania do eksperymentu. Nie zdawano sobie sprawy, że na dnie rdzenia reaktora wzrastały: ciśnienie i temperatura. Sześć prętów kontrolnych pozostawionych jedynie w górnej części rdzenia nie było w stanie wykazać tego problemu²⁵. O godz. 1:23:04 rozpoczęto próbę bezpieczeństwa. Odłączono dopływ pary do turbin turbogeneratorskiej w celu sprawdzenia, jak długo będą mogły zasilać systemy reaktora, pracując na wolnych obrotach do momentu uruchomienia się awaryjnych agregatów. Wraz ze spadkiem mocy reaktora pompy wody tłoczą do niego coraz mniej wody chłodzącej rdzeń. Tym samym temperatura wzrasta jeszcze szybciej, co sprawia, że wydziela się coraz więcej pary. W tej chwili ujawniła się wada RBMK-1000. Rosnąca ilość pary wodnej zwiększała reaktywność. Wzrastało także ciśnienie pary. Nastąpił nagły i znaczący wzrost mocy reaktora. Załoga postanowiła użyć procedury AZ-5, czyli awaryjnego

²² S. Plokhly, dz.cyt., 104–105.

²³ Tamże, 109.

²⁴ Discovery Channel, *Discovery – Katastrofa w Czarnobylu (film dokumentalny)*, <https://youtu.be/Zt0gfyq2jQA> (dostęp: 20.11.2021).

²⁵ G. Miedwiediew, *The Truth About Chernobyl*, Moscow 1991, 68.

opuszczenia wszystkich prętów kontrolnych, mającej na celu zatrzymanie wzrostu mocy i zatrzymanie pracy reaktora. Jednakże końcówki prętów kontrolnych wykonane były z grafitu (kolejny błąd konstrukcji reaktorów RBMK-1000). Grafitowe końcówki wchodzące do wnętrza reaktora chwilowo w znacznym stopniu zwiększały jego reaktywność. W ciągu kilkunastu sekund moc reaktora z 32MW wzrosła do ponad 30 000MW²⁶. Za sprawą wzrostu temperatury i ciśnienia doszło do eksplozji wewnątrz reaktora. Zniszczony rdzeń w kontakcie z wodą wywołał reakcję, która w połączeniu z grafitem o temperaturze około trzech tysięcy stopni Celsjusza spowodowała wydzielanie się znacznych ilości gazowej mieszaniny wybuchowej tlenu i wodoru. W ten sposób doszło do drugiej, znacznie silniejszej eksplozji, która wysadziła w powietrze ważącą 1200 kg pokrywę reaktora²⁷. Wybuch zniszczył blok nr 4 elektrowni w Czarnobylu oraz odsłonił zniszczony rdzeń reaktora, co spowodowało pożar oraz wydostanie się do atmosfery związków promieniotwórczych. Jak wspominał Razim Dawletbajew, zastępca naczelnika zmiany II wydziału turbin, „Ten huk był bardzo dziwny, bardzo niski, jak jęk człowieka. [...] Podłoga i ściany zatrzęsły się gwałtownie, z sufitu spadł pył i kawałki tynku, zgasły jarzeniówki, sterownia pogrążyła się w półmroku, działało tylko oświetlenie awaryjne”²⁸.

Seria eksplozji nastąpiła chwilę przed godziną 1:24. Bezpośrednio w wyniku wybuchu reaktora nr 4 w Czarnobylu zginęła jedna osoba. Był to Walery Chodemczuk, starszy operator głównej pompy obiegowej reaktora nr 4. W tamtym momencie nikt nie zdawał sobie sprawy, co tak naprawdę się wydarzyło, nawet operatorzy bloku nr 4²⁹. Dwie minuty później uruchomiono alarm pożarowy i nadano pierwszy komunikat o awarii w czarnobylskiej elektrowni jądrowej. Była to rozmowa między dyspozytorami straży pożarnej. „[...] Wybuch... w głównym budynku. Trzecim, czwartym... pomiędzy trzecim a czwartym. [...] pali się dach trzeciego i czwartego bloku, doszło tam do awarii, wybuchu. [...] Wyjeżdżajcie do elektrowni, dach trzeciego i czwartego bloku się pali” – tak brzmiał zapis rozmów dyspozytora centralnego punktu łączności przeciwpożarowej z dyspozytorami straży pożarnej z WPCz-2, PPCz-31 (Polesie) i Iwankowa³⁰.

Pierwsze oddziały straży pożarnej przyjechały na miejsce około godziny 1:28. Po niespełna czterech minutach od katastrofy strażacy przystąpili do akcji ratowniczej. Nikt wcześniej nie przygotował ich, jak radzić sobie z promieniowaniem, a co za tym idzie – ani nie posiadali specjalnego sprzętu, mogącego zmierzyć poziom radiacji, ani nie mieli ubrań ochronnych³¹. Kolejne zastępy wozów strażackich przyjechały około godz. 1:35. W wyniku choroby popromiennej zginęli wszyscy z dwudziestu dziewięciu strażaków walczących tej nocy z pożarem. Chorych transportowano do szpitala w Prypeci, skąd następnie zabrano ich do Moskwy,

²⁶ S. Plokhly, dz.cyt., 110–112.

²⁷ Discovery Channel, *Discovery – Katastrofa w Czarnobylu (film dokumentalny)*, 30.04.2012, <https://youtu.be/Zt0gfyq2jQA> (dostęp: 20.11.2021).

²⁸ S. Plokhly, dz.cyt., 111–112.

²⁹ T. Ilnicki, dz.cyt., 68.

³⁰ Студія Peredova, The scariest phone call of the 20th century, 18.03.2013, <https://youtu.be/ttpzZXDnkQ8> (dostęp: 21.11.2021).

³¹ S. Plokhly, dz.cyt., 120.

do szpitala nr 6, który jako jedyna placówka w Związku Radzieckim miał oddział zwalczania choroby popromiennej³².

Komunikaty przesyłane do władz ZSRR, a także bezpośrednio do Michaiła Gorbaczowa – ówczesnego sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego – na początku zawierały niepełne informacje o awarii. Rano 26 kwietnia 1986 r., wiele godzin po wybuchu reaktora nr 4 w Czarnobylu, poinformowano władze jedynie o awarii w elektrowni. Z kolei premiera ZSRR, Nikołaja Ryżkowa, o eksplozji w czarnobylskiej elektrowni poinformowano jeszcze w nocy. Jednakże komunikaty, które wysyłano do czołowych przedstawicieli władz, były niespójne i często różniły się między sobą. Około godz. 9:00 Wałentyna Szewczenko, przewodnicząca Prezydium Rady Najwyższej Ukraińskiej SSR, otrzymała szcątkowe informacje o ugaszonym pożarze w elektrowni jądrowej w Czarnobylu oraz zapewnienie, że „wszystko jest w porządku” i nie ma zagrożenia dla okolicznej ludności. Wstępne komunikaty były wręcz sprzeczne. Nie podawano prawdziwych informacji o zdarzeniu, co spowodowało zwłokę w podjęciu działań ratowniczych³³.

3. MEDIALNY OBRAZ WYBUCHU REAKTORA W ELEKTROWNI JĄDROWEJ W CZARNOBYLU

Jak wspomina Michaił Gorbaczow: „Pierwsza informacja była taka: awaria, pożar, a o wybuchu ani słowa, uznali, że wybuchu nie było”³⁴. Z kolei Wałentyna Szewczenko, w jednym z wywiadów wspomniała: „Zadzwoił do mnie o 9 rano Durdiniec, Wasilij Wasilijewicz, pierwszy zastępca ministra spraw wewnętrznych [i powiedział]: »Paliło się, tak można powiedzieć, w czarnobylskiej elektrowni [...] nic poważnego, tam już są nasi strażacy i zastępca ministra spraw wewnętrznych [...] zgasili [pożar], wszystko w porządku«”. Jak wynika ze słów Michaiła Gorbaczowa oraz Wałentyny Szewczenko, pierwsze informacje na temat katastrofy przekazywane najwyższym przedstawicielom władz były nieprawdziwe. Wynikało to też z wielu innych faktów, które zatajono, niekompetencji oraz wiary w niezawodność radzieckich reaktorów. Skutkiem błędnych danych przekazywanych władzom było opóźnienie w podejmowaniu działań, mających przeciwdziałać konsekwencjom katastrofy³⁵.

Przez pierwsze dwa dni od wybuchu władze radzieckie nie informowały społeczeństwa o zaistniałej sytuacji³⁶. Był to temat wyjątkowo niewygodny dla aparatu partyjnego, ponieważ doszło do katastrofy, która miała „być niemożliwa”³⁷. W wyniku odsłonięcia rdzenia reaktora i emisji do atmosfery znacznych ilości

³² Discovery Channel, *Discovery – Katastrofa w Czarnobylu (film dokumentalny)*, <https://youtu.be/Zt0gfyq2jQA> (dostęp: 21.11.2021).

³³ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, <https://youtu.be/IGFjeox3Isw> (dostęp: 21.11.2021).

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ A. Roxburgh, *The Second Russian Revolution: The Struggle for Power in the Kremlin*, New York 1992, 41–42.

³⁷ S. Plokhyy, dz.cyt., 72–78.

substancji promieniotwórczych powstała tzw. radioaktywna chmura, która niosła radioaktywne cząstki nawet kilka tysięcy kilometrów dalej, roznosząc skażenie. Pierwsze informacje o zagrożeniu zaczęły napływać ze Szwecji, gdzie 28 kwietnia 1986 r., na terenie elektrowni jądrowej w Forsmark, odnotowano znaczący wzrost poziomu promieniowania³⁸. „Nie znaleźliśmy u siebie żadnego wycieku, niczego – opowiadał Claes-Göran Runermark, który pracował wówczas w elektrowni. Sprawdziliśmy wszystkie detektory kilkakrotnie. Nic nie wskazywało na jakikolwiek problem w Forsmark” – dodał³⁹. Analiza składu próbek wykazała, że doszło do wycieku skażenia z reaktora jądrowego, ale na terenie ZSRR⁴⁰. Tego samego dnia w Polsce również odnotowano znaczący wzrost promieniowania. Nad ranem stacja monitoringu radiacyjnego Służby Pomiaru Skażeń Promieniotwórczych w Mikołajkach wykryła ponad pół miliona razy większą aktywność izotopów promieniotwórczych niż normalnie⁴¹. Jednakże wykrycie skażenia w kraju niebędącego częścią Związku Radzieckiego niejako zmusiło radzieckie władze do poinformowania świata o katastrofie.

Tego samego dnia w wieczornym wydaniu radzieckiego wieczornego programu informacyjny *Wriemia* (Вре́мя)⁴², trwającego około 30 minut, pojawiła się piętnastosekundowa lakoniczna informacja dotycząca awarii. Komunikat brzmiał: „Oficjalne oświadczenie Rady Ministrów ZSRR: W czarnobylskiej elektrowni nastąpiła awaria, uszkodzony został jeden z reaktorów atomowych, podjęto działania mające na celu likwidację następstw awarii, poszkodowanym została udzielona pomoc, powołano rządową komisję”⁴³. Ten krótki komunikat momentalnie pojawił się też w zachodnich mediach. Ze względu na brak szczegółów i ogólną lakoniczność pierwszego radzieckiego komunikatu dotyczącego sytuacji w czarnobylskiej elektrowni jądrowej pojawiło się wiele spekulacji na temat tego, co mogło się wydarzyć. Brak konkretnych wiadomości doprowadził także do szerzenia różnych niesprawdzonych informacji, które później okazały się fałszywe. O tym, że reaktor eksplodował, władze radzieckie prawdopodobnie wiedziały przed publikacją komunikatu w państwowej telewizji. Załoga elektrowni informowała o wybuchu tuż po zdarzeniu, lecz zarząd i wyższe instancje zaprzeczały relacjom nawet nielicznych pracowników, którzy zajrzeli w głąb ruin reaktora, wystawiając się na ekspozycję promieniowania o niespotykanej wcześniej skali⁴⁴. Przed południem, w dniu katastrofy, fotoreporter agencji Novosti – Igor Kostin – sfotografował z helikoptera

³⁸ A. Higginbotham, dz.cyt., 204–210.

³⁹ *Forsmark: czyli jak Szwecja ostrzegła Europę o wybuchu w Czarnobylu*, 15.05.2014, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20140514STO47018/forsmark-czyli-jak-szwecja-ostregla-europe-o-wybuchu-w-czarnobylu> (dostęp: 18.01.2022).

⁴⁰ A. Higginbotham, dz.cyt., 206–208.

⁴¹ Beata Cymerman, *Czarnobyl 35 lat później – polski element atomowej układanki*, 26.04.2021, <https://pl.boell.org/pl/2021/04/26/czarnobyl-35-lat-pozniej-polski-element-atomowej-ukladanki> (dostęp: 8.01.2022).

⁴² „Вре́мя”, *First coverage of Chernobyl disaster on Soviet TV, April 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=4PytcgdPuTI&ab_channel=HauntingEurope (dostęp: 18.01.2022).

⁴³ Tamże.

⁴⁴ A. Higginbotham, dz.cyt., 135.

pozostałości bloku nr 4 – w tym odsłonięty reaktor⁴⁵. Na miejscu pracowała grupa naukowców z Walerijem Legasowem na czele oraz z zastępcą przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR – Borysem Szczerbiną⁴⁶. Jest niemal pewne, że dwa dni później, w dniu publikacji komunikatu, władze radzieckie były świadome skali katastrofy. Materiał opublikowany w radzieckiej telewizji był więc zmanipulowany. Przemilczano wiele faktów, skala incydentu została zmarginalizowana, gdyż wspomniano jedynie o awarii. Po latach Michaił Gorbaczow tłumaczył, że w tamtym czasie najbardziej obawiano się paniki⁴⁷.

Jeszcze tego samego dnia w nocy ABC News Nightline⁴⁸ rozpoczęło program od wyemitowania zacytowanego komunikatu nadanego przez Wriemia. W pierwszej kolejności prezenter Ted Koppel podał informacje na temat katastrofy w Czarnobyli, mówiąc: „There is some information coming from the Soviet Union, some but not much” (Trochę informacji pochodzi ze Związku Radzieckiego, trochę, ale niewiele). W pierwszej kolejności podano nieoficjalne informacje dotyczące rzekomej katastrofy z końca lat 50., do której miało dojść w okolicy miasta Kysztym, leżącego na Uralu. Co ciekawe, w 1986 r. jedynie spekulowano o katastrofie, do której doszło niemal 30 lat wcześniej. Dzisiaj wiemy, że 29 września 1957 r. w radzieckim Zakładzie Atomowym „Majak” rzeczywiście nastąpiła eksplozja i doszło do znacznego skażenia promieniotwórczego na terenie ZSRR, nastąpiły setki zgonów, a ok. 470 tys. osób zostało narażonych na działanie promieniowania jonizującego⁴⁹. Władze Związku Radzieckiego tę informację skrupulatnie utajniły. Ten przykład telewizja ABC wykorzystwała, żeby zobrazować potencjalną skalę katastrofy w Czarnobyli, gdyż strona radziecka oficjalnie przyznała, że na terenie ZSRR doszło do wypadku jądrowego. Taka narracja amerykańskich prezenterów od samego początku narzucała schemat myślenia sugerujący, że skoro władze radzieckie podają jakąś informację, to prawda jest znacznie poważniejsza. To doprowadziło do zbyt daleko idących spekulacji i dezinformacji.

W tym samym wydaniu ABC News Nightline radziecki komunikat przeanalizowano słowo po słowie, zaznaczając brak ważnych informacji, np. o tym, czy są ranni lub zabici. W rozmowach z ekspertami teoretyzowano o potencjalnym przebiegu katastrofy. Wstępnie zakładano, że doszło do stopienia się rdzenia reaktora w czarnobylijskiej elektrowni jądrowej, a stopiony rdzeń miał przetopić betonową podstawę reaktora. Ponadto, ze względu na brak obudowy bezpieczeństwa w radzieckich elektrowniach, skażenie miało w znacznym stopniu przedostać się do otoczenia. Mimo braku informacji z krajów bloku wschodniego, poprawnie zakładano, że poruszająca się na północny zachód radioaktywna chmura musiała po drodze do Szwecji i Danii przynieść skażenie także do Polski. Do rozmowy

⁴⁵ I. Kostin, dz.cyt., 6.

⁴⁶ S. Plokhy, dz.cyt., 192.

⁴⁷ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, dz.cyt.

⁴⁸ Zob. YorkVid, *ABC News Nightline: Chernobyl Accident – 04/28/86*, https://www.youtube.com/watch?v=w_uOSIMPSi8&ab_channel=YorkVid (dostęp: 18.01.2022).

⁴⁹ M. Raj, *Katastrofa kysztymaska – tragedia na Uralu*, <https://histmag.org/Katastrofa-kysztymaska-tragedia-na-Uralu-14691> (dostęp: 18.01.2022).

w roli eksperta do spraw energetyki jądrowej zaproszono Dimitriego Simesa, radzieckiego naukowca, który stwierdził, że strona radziecka będzie publikowała lakoniczne informacje na temat katastrofy oraz nie poda prawdziwych przyczyn wybuchu reaktora.

W tym samym wydaniu meteorolog i naukowiec Marvin Dickerson, zajmujący się badaniem skutków uwolnienia do atmosfery substancji promieniotwórczych, zapewnił, że „radioaktywna chmura” nie stanowi zagrożenia dla Stanów Zjednoczonych. W ostatniej części nocnego wydania ABC News Nightline Dimitri Simes na pytanie o wpływ katastrofy na gospodarkę Związku Radzieckiego przyznał, że ze względu na brak niezależnych mediów i naukowców wybuch w Czarnobylu nie będzie miał znaczącego wpływu na ekonomię ZSRR i rozwój jego energetyki jądrowej. Dodał, że powołana zostanie komisja rządowa, która wyda rekomendacje społeczeństwu ABC w Czarnobylu zaś zostanie wybudowana specjalna, betonowa obudowa nad blokiem reaktora, mająca odizolować go od otoczenia. Jak wiadomo, tak też się stało. Na przełomie maja i czerwca 1986 r. rozpoczęła się budowa tzw. sarkofagu, który całkowicie przykrył zniszczony blok nr 4⁵⁰.

Wydanie wiadomości ABC News London⁵¹ z tego samego dnia, tj. 28 kwietnia 1986 r., podaje niesprawdzone informacje na temat katastrofy na terenie Związku Radzieckiego. Prezenter Dean Reynolds na wstępie zaznacza, że katastrofa, do której doszło dwa dni wcześniej, jest znacznie groźniejsza niż awaria w elektrowni jądrowej Three Miles Island, gdzie doszło do częściowego stopienia się rdzenia reaktora na skutek awarii systemu chłodzenia⁵². To założenie, choć słuszne, mogło być wówczas jedynie domysłem, ponieważ w tym czasie media dysponowały jedynie krótkim radzieckim komunikatem, mówiącym o uszkodzeniu reaktora. Kolejną niesprawdzoną i nieprawdziwą informacją było stwierdzenie, że „radioaktywna chmura” rozprzestrzeniła się już nad Oceanem Atlantyckim. Nie podano dowodów ani źródła tej informacji. Powtarzała się narracja zakładająca, że jeżeli władze Związku Radzieckiego przyznają się, że na ich terytorium doszło do katastrofy jądrowej, a przy poprzednich incydentach milczały, to faktyczna skala zdarzenia musi być znacząco poważniejsza, niż podają to komunikaty strony radzieckiej.

Pierwszy komunikat dotyczący incydentu na terenie Związku Radzieckiego, nadany w telewizji BBC⁵³ tego samego dnia, podaje, że pierwsze informacje o skażeniu napłynęły ze Szwecji, a nie ze Związku Radzieckiego. Schemat podawanych informacji tego dnia pozostaje zbliżony do raportów ABC News Nightline oraz ABC News London. Zazwyczaj jako pierwszy pokazywany jest komunikat, który pojawił się w radzieckim wydaniu dziennika telewizyjnego Wriemia. Następnie przedstawiana jest mapa Europy Północno-Wschodniej z umownym przemieszczaniem się

⁵⁰ S. Plokhly, dz.cyt., 309.

⁵¹ Zob. ABC News, *Chernobyl Nuclear Disaster: News Report From April 28, 1986* <https://youtu.be/XmeeEpWxfRY> (dostęp: 18.01.2022).

⁵² A. Strupczewski, *Co zdarzyło się podczas awarii we Three Mile Island i jakie były jej skutki?*, <http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/inne-wypadki/three-mile-island-1979.html> (dostęp: 19.01.2022).

⁵³ Zob. BBC Newsnight, *1986's Chernobyl disaster – FROM THE ARCHIVE – BBC Newsnight*, <https://youtu.be/ET6ov0Kvp1M> (dostęp: 19.01.2022).

„radioaktywnej chmury” wraz z podaniem nieprecyzyjnych wartości skażeń w krajach skandynawskich. Co ciekawe, telewizja BBC podawała, że w Danii i Szwecji poziom promieniowania wzrósł pięciokrotnie, w Finlandii aż dziesięciokrotnie.

Z kolei ABC News London podawało, że w Finlandii wzrost był sześciokrotny, a w Szwecji *illegally high*, co w związku z tym, że Szwecja jako pierwsza podała informację o skażeniu, mogło być niepokojące. Następnie w wydaniu BBC podano fałszywe, prawdopodobnie ze względu na tajność radzieckiego programu energetyki jądrowej, informacje dotyczące czarnobylskiej elektrowni. Podano, że znajdują się tam cztery reaktory, dwóch różnych typów, a ten, który uległ awarii, to *resurised water reactor*, co oznacza ciśnieniowy reaktor wodny (w skrócie PWR)⁵⁴. W dalszej części materiału Żores Miedwiediew, były pracownik naukowy Instytutu Radiologii Akademii Nauk Medycznych w Obnińsku, próbował studzić emocje związane z przyznaniem się władz ZSRR do awarii, tłumacząc, że niemożliwe jest utrzymać w tajemnicy katastrofę tej skali, która wydarzyła się w gęsto zaludnionym obszarze. Następnie Walter Patterson, fizyk jądrowy, zaproszony do programu w roli eksperta do spraw energetyki jądrowej, przedstawił spekulacje dotyczące przebiegu katastrofy. Według niego, że prawdopodobnie doszło do częściowego odsłonięcia rdzenia reaktora oraz stopienia rdzenia. Trafnie stwierdzał, że w czarnobylskiej elektrowni nie było obudowy bezpieczeństwa, ponieważ władze radzieckie były przekonane o niezawodności swoich reaktorów. Pod koniec programu pojawiła się obawa wynikająca z błędnego określenia typu reaktora w Czarnobylu – jeśli użyte były tam najpopularniejsze na świecie reaktory typu PWR, to katastrofa tego typu może wydarzyć się w innych miejscach globu.

Następnego dnia, tj. 29 kwietnia 1986 r., satelita szpiegowski Stanów Zjednoczonych, który obserwował terytorium Związku Radzieckiego, sfotografował teren elektrowni jądrowej w Czarnobylu. Zdjęcie było niewyraźne, ale można było dostrzec na nim pewne struktury budynku oraz najważniejsze – ruiny reaktora. Ponadto kamery satelity wykonały fotografię termowizyjną, która dała niepodważalny dowód na to, że pożar elektrowni wciąż trwa⁵⁵. To zdjęcie obiegło świat i było jednym z najważniejszych tematów poruszanych następnego dnia w mediach, choć w czasie trwających spekulacji dotyczących katastrofy i dalszego powielania niesprawdzonych informacji fotografia płonącego reaktora jedynie nasiliła te zjawiska medialne.

W tym samym dniu w wiadomościach ABC News Nightline⁵⁶ na wstępie podano informacje o szalejącym pożarze w elektrowni oraz możliwych tysiącach zgonów. Przywołano informację podaną przez stronę radziecką, mówiącą o dwóch zgonach w wyniku katastrofy. W tym miejscu powtarzana była narracja nakazująca interpretować radzieckie podejście do polityki informacyjnej w taki sposób,

---

⁵⁴ *Energetyka jądrowa. Reaktor wodny ciśnieniowy PWR*, <https://nuclear.pl/energetyka,pwr,0,0,0.html> (dostęp: 20.01.2022).

⁵⁵ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 20.01.2022).

⁵⁶ Shatner Method, *Chernobyl Disaster – ABC News Nightline (full broadcast) – April 29, 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=nAzmCrEJDuU&t=790s&ab_channel=ShatnerMethod (dostęp: 20.01.2022).

że jeżeli Sowieci podają jakieś dane, to te najprawdopodobniej są nieporównanie większe. Źródła takiej narracji należy upatrywać w tym, że radzieckie władze ukrywały możliwie wszystkie niewygodne informacje na swój temat. Prezenter Ted Koppel mówił wprost: „When they can see only two dead, diplomatic and other sources claim that more than two thousand might have already die”⁵⁷. Nie podano, kim byli dyplomaci oraz które źródła sugerowały kilka tysięcy zgonów. Ta informacja momentalnie trafiła na nagłówki największych dzienników na świecie i będzie powtarzana jako „nieoficjalny fakt”⁵⁸. W dalszej części programu pojawiła się rozmowa z korespondentem ABC Davidem Ensorem, który w tym czasie znajdował się w Warszawie. Korespondent przyznał, że rząd Polski Ludowej podjął daleko idące działania mające przeciwdziałać skutkom skażenia. Mówił, że zakazano w Polsce sprzedaży mleka, powołano specjalną komisję rządową, na terytorium północno-wschodniej Polski we wszystkich szkołach podano jednorazową dawkę płynnego roztworu jodu. Są to prawdziwe informacje. Redaktor zadał korespondentowi pytanie, czy ludziom w Polsce powiedziano, co się stało za jej granicami. W odpowiedzi David Ensor przyznał, że podane informacje mówią jedynie o katastrofie w Związku Radzieckim. Podał także, jakie informacje odnośnie do skażenia podano w Polsce. Wzrost promieniowania w Białymstoku był dwudziestokrotny, w Warszawie zaś sześciokrotny. Podawanie w ten sposób informacji silniej oddziaływało na społeczeństwo, ponieważ dwudziestokrotnie wyższe promieniowanie robiło większe wrażenie niż określenie np. nieznaczny wzrost promieniowania w granicach normy. Nie podawano dokładnych wartości skażenia i odniesienia ich do norm. Mówiono jedynie o znaczącym wzroście radioaktywności, co brzmiało zdecydowanie poważniej. Podawanie w ten sposób informacji można zaliczyć do manipulacji poprzez oddziaływanie na emocje. Budowano w ten sposób niepokój, mający spotęgować skalę katastrofy, której szczegóły były nieznane. Korespondent David Ensor powiedział także, że poprzedniego dnia, tj. 28 kwietnia 1986 r., w Polsce mówiło się o potencjalnym wypadku jądrowym w Szwecji, skąd napłynęły pierwsze informacje o skażeniu. W momencie rozmowy korespondenta z Tedem Koppelem, w Polsce już jednak wiadano, że do wypadku musiało dojść w Związku Radzieckim. W rozmowie z ostatnim gościem – Marshallem Goldmanem, ekspertem do spraw ekonomii Związku Radzieckiego, spekulowano o tym, co sowiecki rząd ukrywa.

W australijskim TV Plus⁵⁹ wiadomości dotyczące katastrofy były zbliżone do przedstawionych już doniesień. Poza powtarzającymi się informacjami podano, że w Kijowie wszystkie linie autobusowe zostały zatrzymane, a pojazdy zostały przeniesione w okolice Czarnobyla w celu przeprowadzenia ewakuacji. Te informacje podważyły radzieckie komunikaty o sprawowaniu kontroli nad sytuacją w regionie. W transmisji powiedziano także, że liczba ofiar może wynosić kilka tysięcy. Po raz kolejny powtórzył się schemat powielania niesprawdzonych informacji,

---

⁵⁷ Tamże, „Kiedy widzą tylko dwóch zabitych, źródła dyplomatyczne i inne twierdzą, że mogło już umrzeć ponad dwa tysiące”.

⁵⁸ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, dz.cyt.

⁵⁹ Zob. ABC News In-depth, *Chernobyl: News breaks of disaster (1986)*, *RetroFocus*, <https://youtu.be/3vHru-wxhEY> (dostęp: 20.01.2022).

co napędzane było przez milczenie strony radzieckiej. Połączenie tych dwóch elementów potęgowało liczbę nieprawdziwych pogłosek na temat katastrofy.

W ciągu dwóch dni, tj. 28 i 29 kwietnia 1986 r., świat załżała fala niepotwierdzonych informacji, które były przekazywane opinii publicznej w krajach zachodnich. Nieświadomość społeczeństw przerodziła się w obawę wynikającą z niewiedzy i milczenia strony radzieckiej na temat katastrofy i jej konsekwencji. Docierające z mediów informacje o tysiącach zgonów oraz przekoloryzowane slogany, np. „nuklearny koszmar”, potęgowały strach społeczeństw, ten zaś – według części ekspertów – przyniósł więcej szkód, niż sam wybuch reaktora⁶⁰.

W środę 30 kwietnia 1986 r. radzieckie media podjęły działania mające zatrzymać szerzącą się dezinformację. Rządowym mediom jednak nie udało się przekonać opinii publicznej, że Związek Radziecki panuje nad sytuacją, a zachodnie doniesienia są fałszywe. Wieczorne wydanie dziennika *Wriemia*⁶¹ tego dnia było znacząco dłuższe niż poprzednie. Trwało niemal półtorej minuty. Na wstępie dementowano pogłoski powtarzane przez zachodnie media o tysiącach zgonów w wyniku awarii reaktora. Następnie podano do wiadomości publicznej liczbę zgonów. Prezenter powiedział, że w wyniku katastrofy zmarły dwie osoby. Informacja ta, choć była prawdziwa⁶², nie została przyjęta jako fakt. Wiarygodność radzieckich mediów państwowych była na niskim poziomie. Dodatkowo wcześniejsza narracja, dotycząca interpretacji danych podawanych przez rząd ZSRR, sprawiła, że w zachodnich mediach liczbę dwóch zgonów zastąpiły 2 tys. Następnie podano liczbę hospitalizowanych: 197 osób, w tym 49 w momencie komunikatu już opuściło szpital. Niestety, trudno jest znaleźć wiarygodne dane dotyczące liczby osób hospitalizowanych w tamtym momencie. Aczkolwiek nad ranem 26 kwietnia w pryveckim szpitalu liczba pacjentów z objawami silnej choroby popromiennej wyniosła 134 osoby⁶³. Szacunkowe raporty donoszą zaś, że na początku maja 1986 r. liczba osób poddanych szpitalnemu leczeniu wynosiła około 40 tysięcy – w tym głównie dzieci z objawami napromieniowania. Można więc założyć, że podana liczba hospitalizacji w wydaniu radzieckich wiadomości była zmanipulowana – znacząco zaniżona. Władze radzieckie w dalszym ciągu ukrywały lub zaniżały wiele danych dotyczących katastrofy. Następnie w programie pokazano zdjęcie elektrowni w Czarnobylu. Fotografia, którą przedstawiono, również była zmanipulowana. Kadr został ustawiony w taki sposób, że budynki znajdujące się na terenie obiektu zasłoniły podstawę bloku nr 4 na wysokości pierwszych kilku pięter. Zdjęcie zostało wykonane z znacznej odległości i przybliżone, co spowodowało, że było niskiej jakości. Największym kłamstwem, które wyniknęło ze zmanipulowanego zdjęcia czarnobylskiej elektrowni, było twierdzenie, że nie ma dużych zniszczeń oraz pożaru. Ze zdjęcia trudno odczytać, w jakim stanie jest blok nr 4, z kolei dym wydostający się z ruin reaktora został ze zdjęcia usunięty⁶⁴.

⁶⁰ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, dz.cyt.

⁶¹ Zob. TVDATARU, *Chernobyl nuclear Reactor Disaster accident announcement, Russia's Soviet TV Vremya Newscast footage*, <https://youtu.be/3FnE1E3PAcA> (dostęp: 21.01.2022).

⁶² T. Ilnicki, dz.cyt., 68.

⁶³ Tamże, 67.

⁶⁴ Zob. TVDATARU, *Chernobyl nuclear Reactor Disaster accident announcement, Russia's Soviet TV Vremya Newscast footage*, <https://youtu.be/3FnE1E3PAcA> (dostęp: 21.01.2022).

Wriemia w tym samym wydaniu dopuściły się kolejnej bagatelizacji skutków wybuchu reaktora. Do wiadomości publicznej została podana informacja: „poziom promieniowania w ciągu minionej doby obniżył się, ale w rejonie elektrowni nie osiągnął jeszcze normy”⁶⁵. Ta informacja była kolejną manipulacją. Sugerowanie, że poziom skażenia w rejonie elektrowni „nie osiągnął jeszcze normy”, było daleko idącym kłamstwem ze strony radzieckiej. W tamtym czasie poziom skażenia promieniotwórczego w okolicach elektrowni, zmierzony przez podwładnych pułkownika Wiktora Grebeniuka, wynosił do 25 Sv/h (2500 rentgenów na godzinę)⁶⁶. Zakłada się, że dawka promieniowania jonizującego LD₅₀ wynosi około 4–4,5 Sv, a dawka LD₁₀₀ wnosi 6–7 Sv. Przyjęta doza 0,4 Sv zazwyczaj prowadzi do wystąpienia choroby popromiennej, o ile była przyjęta w krótkim czasie⁶⁷. Biorąc pod uwagę te dane, podanie do opinii publicznej informacji, że „poziom promieniowania [...] w rejonie elektrowni nie osiągnął jeszcze normy” było zatajeniem faktycznej skali skażenia po wybuchu.

Tego samego dnia amerykańska telewizja ABC News⁶⁸ podała informację o skażeniu żywności w Związku Radzieckim i możliwej jej niezdatności do spożycia również w innych krajach bloku wschodniego. Te doniesienia pochodziły od amerykańskich korespondentów z Polski, ale również z krajów Europy Zachodniej, gdzie obawiano się żywności importowanej z miejsc narażonych na skażenie. Materiał telewizyjny pokazał także badania miernikami promieniowania osób wychodzących z samolotów. Te obrazy skłaniały do obaw i sugerowały potencjalne skażenie osób wracających z krajów Europy Wschodniej, Północnej oraz ze Związku Radzieckiego. Następnie pokazano zdjęcia satelitarne uszkodzonej elektrowni, w tym termowizyjny obraz ukazujący dym. Porównano obrazy ze szpiegowskiego satelity Stanów Zjednoczonych z oficjalną fotografią elektrowni pokazaną w radzieckich mediach. Słusznie zauważono, że pożar wciąż nie jest opanowany. Materiał opublikowany w ABC News pokazał także, że w ciągu czterech dni od katastrofy radioaktywna chmura dotarła m.in. do ówczesnej Jugosławii, Włoch i Francji, których władze oficjalnie zaprzeczyły tym doniesieniom. Narracja programu kierowała się ku podsycaniu obaw. Pokazywane były wypowiedzi mieszkańców Szwecji, którzy niepokoiли się tymi informacjami. Udostępniane były także te wypowiedzi ekspertów, które zawierały elementy strachu przed konsekwencjami promieniowania i sceptycyzmu wobec informacji przekazywanych przez władze ZSRR.

Kwietniowe doniesienia mediów radzieckich na temat katastrofy w Czarnobylu były zmanipulowane i lakoniczne. Do rozprzestrzenienia się nieprawdziwych informacji przyczyniły się zachodnie media. W tamtym okresie państwowa telewizja

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], 12.03.2021, <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 22.01.2022).

⁶⁷ L. Dobrzyński, *Biologiczne skutki promieniowania jonizującego*, Instytut Problemów Jądrowych im. A. Sołtana, Otwock-Świerk, 5.

⁶⁸ ABC News, *Chernobyl Nuclear Disaster, Original Report: April 30, 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=as2oGJKv0EA&t=90s&ab_channel=ABCNews (dostęp: 22.01.2022).

Związku Radzieckiego nie cieszyła się zaufaniem społecznym, co skutkowało własną interpretacją informacji podawanych przez ZSRR. Doniesienia dziennika *Wriemia* na temat wybuchu reaktora w znacznym stopniu lekceważyły sytuację. Nie mówiono o eksplozji, a o awarii. Nie podawano prawdziwych danych dotyczących liczby osób hospitalizowanych w związku z napromieniowaniem. Nie informowano także o prawdziwym poziomie skażenia, spływając je do określania go jako np. „bliskiego normy”. Nie mówiono o stanie ofiar, o rodzaju podjętych działań i przyszłych planach⁶⁹.

Radzieckie komunikaty telewizyjne obfitowały w manipulację, przemilczenie faktów, nieprawdziwe dane. Ponadto podawano zbyt mało informacji, żeby powstrzymać powielanie niesprawdzonych – ale brzmiących prawdopodobnie – pogłosek. Medialne doniesienia z zachodnich kanałów informacyjnych, bazujące na milczeniu strony radzieckiej, publikowały treści bez podawania źródeł. Dziennikarze bazowali na domysłach, podając czasem nawet zupełnie nieprawdziwe dane jako „nieoficjalny fakt”. Ponadto narracja zachodnich mediów podsyciała obawy związane z „radioaktywną chmurą”. Sugerowano, że jeśli władze Związku Radzieckiego przyznały się do katastrofy nuklearnej, a wszystkie poprzednie wydarzenia tego typu były trzymane w ścisłej tajemnicy, to powodem przyznania się do incydentu była jego skala. Mimo słusznego założenia, media zachodnie dopuściły się medialnych manipulacji, poprzez publikację niesprawdzonych informacji, snucie własnych domysłów. Ponadto w ukazywanych sondach ulicznych prezentowano wyłącznie obywateli obawiających się skutków napromieniowania. Telewizyjne wydania wiadomości przedstawiały także wypowiedzi naukowców słusznie zakładających, że poziomy skażenia w wielu miejscach dotkniętych paniką nie zagrażają zdrowiu ludności, lecz te były bagatelizowane. Medialne manipulacje w pierwszych dniach po wybuchu reaktora zakorzeniły w społeczeństwach liczne obawy dotyczące nie tylko ówczesnej sytuacji radiacyjnej po katastrofie w Czarnobylu, ale także idei energetyki jądrowej.

Pochody pierwszomajowe w krajach bloku wschodniego były najważniejszym wydarzeniem roku⁷⁰. W związku z kultywacją socjalistycznej tradycji władze ZSRR, mimo niepokojących danych o sytuacji radiacyjnej na Ukrainie, nie zdecydowały się odwołać manifestacji. Na przełomie kwietnia i maja sytuacja meteorologiczna w regionie uległa zmianie. Wiatr, który niósł radioaktywne cząstki, zmienił kierunek, przynosząc skażenie w głąb Ukrainy. W dniu pochodów pierwszomajowych Kijów był już poważnie skażony⁷¹. Poziomy promieniowania dochodziły do 30mSv/h⁷². Była to dawka mierzona na otwartej przestrzeni, np. ulicach, na których odbyły się pochody. Po latach Michaił Gorbaczow tłumaczył, że gdyby władze wiedziały, że

⁶⁹ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 22.01.2022).

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

⁷² Przetłumaczony z języka rosyjskiego na angielski oficjalny raport Ukraińskiej SRR dot. poziomów promieniowania w Kijowie oraz Obwodzie Kijowskim. Ministerstwo Zdrowia Ukraińskiej SRR [Poziomy skażenia promieniotwórczego w Kijowie i Obwodzie Kijowskim], Kijów 1986 <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208411> (dostęp: 22.01.2022).

doszło do tak dużego skażenia, to manifestacje by się nie odbyły⁷³. Można domniemywać, że rządzący znali przybliżone wartości promieniowania, ponieważ wojskowe patrole, wyposażone w specjalne oprzyrządowanie, badały terytorium pobliskich okręgów administracyjnych⁷⁴. W radzieckiej telewizji nie sugerowano nawet, żeby pozostać w domach. Władze zachęcały do udziału w pochodach jak gdyby do katastrofy nie doszło. Święto pracy jak co roku odbyło się bez zamieszek, lecz wszystkie transmisje telewizyjne zostały usunięte z państwowych archiwów Ukrainy.

Tydzień po eksplozji reaktora w Czarnobylu stacja BBC⁷⁵ w wiadomościach przygotowała podsumowanie dotychczasowych informacji na temat katastrofy. W telewizji podano m.in., że życie w Kijowie trwa jak dotychczas, władze radzieckie ukrywają prawdziwe dane, na temat ofiar incydentu, satelita Stanów Zjednoczonych sfotografował płonący reaktor. Pojawiła się także rozmowa transmitowana przez sowieckie Radio Ham, w której mówiono o setkach zgonów w wyniku katastrofy. Pokazywana była również akcja podawania płynu Lugola dzieciom w Polsce, ewakuacja brytyjskich studentów z Kijowa oraz płukanie samolotu, którym przylecieli. Mówiono, że na ich ubraniach odnaleziono ślady skażenia radioaktywnego. Ponadto pokazano, jak w Moskwie hucznie świętowano pochody pierwszomajowe. Następnie podano informacje dotyczące skutków całej tej sytuacji dla ludności. Dane przekazane przez państwową telewizję tego samego dnia to: 49 000 osób ewakuowanych, 200 osób miało urazy popromienne, z czego 40 osób było poważnie skażonych, a 20–25 osób – w stanie krytycznym. Przyznano, że wojsku nie udało się jeszcze ugasić pożaru reaktora. Stacja BBC przekazała informacje pochodzące z radzieckiej telewizji.

Statystyki te to kolejny przykład manipulacji poprzez podawanie fałszywych informacji oraz przemilczenie niewygodnych faktów. Tydzień po katastrofie osób objętych obowiązkową ewakuacją było ponad 340 tys.⁷⁶. Liczba dotycząca chorych z objawami choroby popromiennej oraz jej ciężkiej odmiany musiała być zaniżona, biorąc pod uwagę, że w maju hospitalizowano ponad 40 tys. osób z objawami tejże choroby⁷⁷. Dane dotyczące osób w stanie krytycznym mogły być jednak prawidłowe, ponieważ w wyniku zespołu ostrej choroby popromiennej w maju zmarły 23 osoby. Trzeba jednak zaznaczyć, że wynikające z choroby popromiennej zgony w krótkim czasie od ekspozycji są spowodowane ekstremalnie wysokimi dawkami promieniowania. Przyjęcie mniejszych dawek skażenia również jest śmiertelne, lecz najpierw powoduje przewlekłą odmianę choroby. W telewizji BBC⁷⁸, podobnie jak w innych zagranicznych wydaniach, podawano sprzeczne informacje dotyczące skutków napromieniowania. Mówiono o skażonej żywności, zakazie importu żywności z innych

⁷³ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, dz.cyt.

⁷⁴ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 22.01.2022).

⁷⁵ Zob. [kanał] andy Knowles, *Chernobyl BBC and ITV news reports*, https://www.youtube.com/watch?v=Tu7WX3oJjY&ab_channel=andyKnowles (dostęp: 22.01.2022).

⁷⁶ P. Sekuła, *Czarnobyl. Społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturowe konsekwencje katastrofy jądrowej dla Ukrainy*, Kraków 2014, 235.

⁷⁷ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 1 – Katastrofa*, dz.cyt.

⁷⁸ Zob. A. Knowles, dz.cyt.

krajów i jednocześnie twierdzono, że nie ma najmniejszego ryzyka dla zdrowia lub życia obywateli Wielkiej Brytanii. Tę informację poprzedził komunikat, sugerujący zagrożenie wynikające z picia mleka przez ciężarne kobiety. Posługiwano się niejasnymi jednostkami dotyczącymi skażenia mleka, np. „1/8 poziomu zagrożenia”.

Informacyjny chaos i publikacja niesprawdzonych, często nieprawdziwych informacji, miała wpływ na obawy, których doświadczali mieszkańcy Europy Zachodniej. Pokazana w brytyjskiej telewizji sonda uliczna przedstawiała ludzi, którzy ze względu na dezinformację nie wiedzą, komu można ufać i które dane są prawdziwe.

W kolejnych dniach informacje dotyczące katastrofy w Czarnobylu były podobne. Niewiele informacji docierało ze Związku Radzieckiego, więc zachodnie telewizje informowały o podejmowanych działaniach, które miały minimalizować skutki napromieniowania. W aktualnościach mówiono o zdatności do spożycia krajowej żywności. Francuskie media, w obawie przed paniką, publikowały fałszywe dane meteorologiczne, sugerujące, że skażenie nie dotarło do kraju⁷⁹.

Następny przełom informacyjny dokonał się 14 maja 1986 r. Tego dnia w radzieckiej telewizji wystąpił Michaił Gorbaczow, który w wieczornym wydaniu *Wriemii*⁸⁰ wygłosił przemówienie, przyznając oficjalnie, że w Czarnobylu doszło do katastrofy jądrowej, która – parafrazując – wstrząsnęła narodem radzieckim oraz opinią publiczną na całym świecie. Sekretarz Generalny podał także dane dotyczące ofiar: 9 zgonów i 299 rannych. Te liczby to kolejny przykład zbagatelizowania skutków awarii. Mimo polityki otwartości w informowaniu ludności o katastrofie, władze po raz kolejny podawały sfałszowane dane. 13 maja 1986 r. liczba zgonów bezpośrednio związanych z wybuchem reaktora wynosiła 11, następnego dnia już 15. Mimo to 14 maja Michaił Gorbaczow poinformował o 9 zgonach. Następnie podał lakoniczne informacje o przebiegu katastrofy, znacząco upraszczając to, co doprowadziło do niekontrolowanego wzrostu mocy oraz wytworzenia się zbyt dużej ilości wodoru. Co ciekawe, Gorbaczow przyznał, że doszło do wybuchu i zniszczenia reaktora. Następnie poinformował, że w okolicy elektrowni poziom skażenia wciąż zagraża zdrowiu ludzkiemu. Gorbaczow w przemówieniu mówił także o heroizmie, jakim wykazali się ludzie pracujący przy elektrowni i krytycznie wypowiadał się o zachodnich mediach publikujących niesprawdzone, zmanipulowane informacje dotyczące liczby ofiar. Prawdziwe przyczyny katastrofy w Czarnobylu zostały przemilczane w przemówieniu.

Informacje o przemówieniu Sekretarza Generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego podały zagraniczne media. Telewizja ABC⁸¹ w wiadomościach nie ustosunkowała się do podawanych wcześniej niesprawdzonych doniesień, aby nie nawiązywać do nierzetelności, którą zarzucił zachodnim mediom Michaił Gorbaczow. Nie skomentowano także danych dotyczących liczby ofiar. Wyemitowano wyłącznie komunikat władz ZSRR.

⁷⁹ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 22.01.2022).

⁸⁰ Zob. Советское телевидение. ГОСТЕЛЕРАДИОФОНД, *Время. Эфир 14.05.1986*, <https://tiny.pl/9jvp5> (dostęp: 24.01.2022).

⁸¹ Zob. ABC News, *Chernobyl Nuclear Disaster: Gorbachev Speaks, May 14, 1986*, <https://youtu.be/0k3wnXBE5S0> (dostęp: 24.01.2022).

Pierwsze informacje dotyczące awarii reaktora w Związku Radzieckim ujrzały światło dzienne w Szwecji, dwa dni po katastrofie w Czarnobylu. Zanotowano tam znaczący wzrost promieniowania na terenie elektrowni w Forsmark. Rozprzestrzeniające się skażenie niewiadomego pochodzenia zostało szybko zidentyfikowane jako pochodzące z procesów typowych dla sowieckich reaktorów jądrowych. Szwecja zaczęła informować o zdarzeniu inne kraje. W związku z tym, władze radzieckie nie mogły milczeć – w państwowej telewizji pojawiła się krótka i lakoniczna informacja dotycząca awarii czarnobylskiego reaktora jądrowego. W tym miejscu należy zaznaczyć, że był to okres przekształceń systemu komunistycznego ZSRR. W 1985 r. Michaił Gorbaczow ogłosił plan tzw. pieriestrojki, który w odniesieniu do mediów zakładał m.in. złagodzenie cenzury oraz jawność informacji⁸². Słabnąca pozycja Związku Radzieckiego na arenie międzynarodowej oraz niski poziom wiarygodności państwowych mediów sprawiły, że informacje podawane przez władze ZSRR były przez zachodnie telewizje nadinterpretowane zgodnie z założeniem, że dane pochodzące ze Związku Radzieckiego są silnie zmanipulowane. Faktem jest, że mimo deklarowanej przez ZSRR polityki jawności, informacje na temat wybuchu reaktora w Czarnobylu były manipulowane zarówno w kwietniu, jak i w maju 1986 r. Mimo że władze znały skalę katastrofy w pierwszych dniach, to bagatelizowano wybuch całego reaktora, redukując wydarzenia jedynie do poziomu awarii, niewielkiego pożaru oraz wzrostu poziomu promieniowania w okolicy elektrowni.

W przekazach telewizyjnych manipulowano również zdjęciem elektrowni, próbując przekonać opinię publiczną, że państwo kontroluje sytuację. Podawanie szcątkowych informacji bagatelizujących faktyczny rozmiar katastrofy sprawiło, że zachodnie stacje telewizyjne, podając informację o awarii reaktora, opierały się głównie na spekulacjach i niesprawdzonych informacjach. Liczba ofiar śmiertelnych podana przez władze ZSRR wynosić miała dwie osoby, lecz na Zachodzie mówiono w tym samym czasie o 2 tys. ofiar. Upowszechniając taką informację, powoływano się na nieoficjalne źródła. Zachodnie manipulacje liczbami poszkodowanych oraz zgonów, a także informacjami o skażeniu Europy wywołały daleko idące konsekwencje społeczne. Narracja zachodnich stacji telewizyjnych przez pierwsze tygodnie od katastrofy była nastawiona na wyolbrzymianie jej skali. Można wręcz założyć, że radzieckie i zachodnie media wpadały w przesadę, jeśli chodzi o medialne manipulacje. W zachodnich mediach pojawiały się także sprzeczne informacje dotyczące bezpieczeństwa żywności na terytorium Wielkiej Brytanii. Przykładowo podawano informację o w pełni bezpiecznym do spożycia mleku, kobietom w ciąży odradzano jednak picia go. Medialne manipulacje oraz sprzeczne informacje dotyczące katastrofy w Czarnobylu doprowadziły do wzrostu społecznych obaw i pogłębienia podziałów, które miały znaczący wpływ na liczbę aborcji przeprowadzanych w 1986 r.⁸³. W dalszych latach w wyniku społecznych obaw dochodziło do przemian w przemyśle energetycznym wielu krajów.

⁸² J. Potulski, *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Gdańsk 2007, 179.

⁸³ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, <https://youtu.be/RXuuLht0NQI> (dostęp: 24.01.2022).

4. SKUTKI MEDIALNYCH MANIPULACJI

Po wybuchu reaktora jądrowego w Czarnobylu władze Związku Radzieckiego czyniły wiele, aby zataić skalę wypadku. Manipulowano informacjami dotyczącymi dawek promieniowania, na jakie zostali wystawieni okoliczni mieszkańcy. Fałszowano także karty zdrowia likwidatorów, wpisując znacząco zaniżone wartości przyjętego skażenia. Świadkowie tamtejszych wydarzeń mówili w wywiadach, że wprowadzane do ich kart zdrowia dawki promieniowania były niższe niż te, które wykazywały dozymetry⁸⁴. W odtajnionych aktach KGB można znaleźć informacje o odgórnych nakazach ukrywania prawdziwych danych, w celu uniknięcia paniki wśród społeczeństwa⁸⁵.

Sytuacja na terenie elektrowni jądrowej w Czarnobylu w kwietniu i maju 1986 r. była bez wątpienia niebezpieczna. Skażeniu uległy znaczne tereny Ukrainy oraz Białorusi. W wyniku działań władz, kierowanych obawami, ludność z nich została ewakuowana, niektóra na stałe. Poziomy promieniowania elektrowni przez pierwsze tygodnie bezpośrednio zagrażały życiu i zdrowiu przebywającym tam ludzi. Faktem jest także to, że w wyniku skażenia liście i igły drzew nieopodal bloku nr 4, z kierunku którego wiał wiatr, po wybuchu zmieniły kolor na czerwony. Należy jednak zauważyć, że wiele raportów naukowych jest zgodnych w ocenie wskazującej, że zagrożenie pochodzące z wybuchu reaktora jądrowego w kwietniu 1986 r. zdemonizowano⁸⁶. Niemniej katastrofa ta nie była obojętna ówczesnemu społeczeństwu zarówno pod względem zdrowia fizycznego, jak i psychicznego⁸⁷.

Z uwagi na brak w Związku Radzieckim polityki informacyjnej na temat promieniotwórczości, panowało przeświadczenie, że radiacja „zabija”. Propagandowe wiadomości oraz brak zaufania do radzieckich komunikatów medialnych podsycały obawy, obecne w świadomości obywateli. Niekompetencja organów władzy oraz niski poziom opieki zdrowotnej nie były w stanie uchronić społeczeństwa przed psychologicznymi skutkami wydarzeń z kwietnia i maja 1986 r. Ludzkość od zawsze była wystawiana na oddziaływanie promieniotwórcze, choć wiedza o tym nie była powszechnie dostępna mieszkańcom ZSRR⁸⁸. Obawy dotyczyły jakiegokolwiek styczności z promieniotwórczością, lecz o skażeniu radioaktywnym mówimy, gdy poziomy radiacji są w znaczący sposób podwyższone. Warto podkreślić, że panujący wówczas strach nie dotyczył całego społeczeństwa. Większość, choć nie wszyscy, obawiała się skażenia. Brak wiary w zagrożenie dotyczył w dużej mierze jednostek nieufnych wobec władz oraz osób najstarszych. Radioaktywność jest mierzalna jedynie przy użyciu specjalistycznego sprzętu, niedostępnego wówczas obywatelom. Nie wszyscy więc wierzyli w niewidzialne zagrożenie, którego nie mogli

⁸⁴ T. Ilnicki, dz.cyt., 129.

⁸⁵ Odtajniony raport KGB, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/208417> (dostęp: 25.03.2022).

⁸⁶ T. Ilnicki, dz.cyt., 130–146.

⁸⁷ P. Waight, *Chernobyl, Ten Years On, Radiological and Health Impact*, https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_13024 (dostęp: 25.03.2022).

⁸⁸ ZPE, *Promieniowanie jonizujące i jego wpływ na organizmy żywe*, <https://zpe.gov.pl/a/promieniowanie-jonizujace-i-jego-wplyw-na-organizmy-zywe/D5TCDzKOR> (dostęp: 25.03.2022).

bezpośrednio doświadczyć. W wyniku obaw przed skażeniem promieniotwórczym oraz jego konsekwencjami, zgodnie z zaleceniami Ministerstwa Zdrowia ZSRR, w latach 1986–1987 przeprowadzono jednak kampanię, mającą na celu ochronę zdrowia najmłodszych. Do różnych sanatoriów wysłano łącznie 305,5 tys. dzieci⁸⁹. Widać więc, że władze podejmowały działania prewencyjne, a ich poczynania były sprzeczne z medialną narracją, która zakładała, że katastrofa w Czarnobylu była niewielką awarią reaktora.

Brak podstawowej wiedzy w dziedzinie promieniotwórczości doprowadził do ponadprogramowych aborcji w Związku Radzieckim⁹⁰. Część lekarzy i naukowców mówiła ciężarnym kobietom, że w wyniku narażenia na zwiększoną radiację należy usunąć płód, który mógł zostać uszkodzony. W tym miejscu warto zauważyć, że w ZSRR po śmierci Józefa Stalina, gdy nastąpiła tzw. odwilż postalinowska, od 1955 r. aborcje zostały zalegalizowane. Od tamtego momentu przerywanie ciąży było ogólnodostępnym, niemal bezpłatnym zabiegiem. Szacunkowo w Związku Radzieckim dokonano ok. 6–7 mln aborcji rocznie. Dopiero od 1988 r. władze przedstawiały dane statystyczne na temat liczby usuniętych ciąż⁹¹, zatem dokładne liczby dotyczące przeprowadzanych aborcji po katastrofie w Czarnobylu nie są znane. Jednakże według szacunków w ZSRR dokonano około 300 tys. aborcji z obawy przed skutkami promieniowania⁹².

W latach 80. ubiegłego wieku ludzie w ZSRR często żyli w trudnych warunkach mieszkaniowych. Opieka lekarska również była na niskim poziomie – regularnie brakowało lekarzy i sprzętu medycznego, ponadto panowała niechęć do wizyt lekarskich, szczególnie wśród mieszkańców wsi. Z tego powodu brakowało danych dotyczących różnych chorób i stanu zdrowia obywateli⁹³. Po wybuchu reaktora jądrowego i skażeniu rozległego terytorium nagle na szeroką skalę zaczęto przeprowadzać badania, których wcześniej nie wykonywano. Obserwacje wykazały, że w rejonie narażonym na wyższy poziom promieniowania wśród obywateli ZSRR występują choroby nowotworowe oraz choroby tarczycy, która jest organem wrażliwym na przyjęte dawki radiacji⁹⁴. W krótkim czasie od katastrofy dostrzeżono także, że niektóre dzieci rodziły się z deformacjami i upośledzeniami. Dziennikarze wykorzystywali tę sytuację, aby w gazetach publikować zdjęcia takich dzieci przedstawianych jako rzekome ofiary katastrofy w Czarnobylu⁹⁵. W tym miejscu należy zauważyć, że zjawisko deformacji było obecne w kulturze Rosji już od czasów carskich. Piotr I Wielki panujący w latach 1682–1721

⁸⁹ T. Ilnicki, dz.cyt., 134.

⁹⁰ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, dz.cyt.

⁹¹ T. Wites, *Zróźnicowanie przestrzenne aborcji w Rosji*, 233–234, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/5818/ZR%D3%20NICOWANIE%20PRZESTRZENNE%20ABORCJI%20W%20ROSJI.pdf?sequence=1> (dostęp: 25.03.2022).

⁹² Zob. Uwaga! Naukowy Belkot, *Czarnobyl – 30 lat nowego myślenia. Część 3: Życie*, https://www.youtube.com/watch?v=5kCaXs-bMAU&t=1062s&ab_channel=Uwaga%21NaukowyBelkot (dostęp: 25.03.2022).

⁹³ T. Ilnicki, dz.cyt., 131.

⁹⁴ P. Sekuła, dz.cyt., 236.

⁹⁵ P. Waight, dz.cyt., 28.

fascynował się wszelkimi odmiennościami, a szczególnie karłami. Rosyjski władca w 1714 r. założył nawet muzeum osobliwości, gdzie eksponowano martwe osobniki każdego gatunku z deformacjami⁹⁶. Upośledzenia rozwojowe w Rosji nie były zatem nowym zjawiskiem. Mimo to zagraniczne media wykorzystywały to zjawisko do podsycania lęku przed promieniotwórczością, która miała być odpowiedzialna za wszystkie przypadki deformacji wśród nowo narodzonych dzieci na terytorium Ukrainy. Prasa, bazując na aktualności tematu i obawach społecznych, znalazła szansę na zwiększenie sprzedaży swoich tytułów⁹⁷. Wady rozwojowe u dzieci narodzonych niedługo po wybuchu reaktora oraz informacje dotyczące chorób nowotworowych zostały przez środki masowego przekazu jednoznacznie uznane za skutki katastrofy. Przemilczano natomiast fakt, że przed 1986 r. nie przeprowadzano tyłu badań lekarskich, stan zdrowia wielu osób był nieznany, z kolei deformacje u dzieci nie były nagłaśniane. Brak powszechnej świadomości na ten temat doprowadził do zwiększenia obaw społecznych w 1986 r.⁹⁸. Choć wybuch czarnobylskiego reaktora silnie wpłynął na życie i zdrowie osób, które pracowały w warunkach silnej radiacji, to medialne manipulacje i dezinformacja miały kluczowy wpływ na społeczeństwo oraz rządy w Europie. Obawiano się, że około 40 tys. zgonów wynikających z chorób nowotworowych było spowodowanych wzrostem promieniowania. Takie dane w sierpniu 1986 r. na konferencji w Wiedniu przedstawił Walery Legasow, członek komisji rządowej powołanej do zbadania przyczyn katastrofy w Czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej⁹⁹. Liczby jednak okazały się nie do przyjęcia przez zachodnich polityków promujących energetykę jądrową. Ostatecznie pod wpływem politycznych nacisków, dane szacunkowe zmniejszono dziesięciokrotnie, mówiąc jedynie o 4 tys. spodziewanych zgonów¹⁰⁰. Dane z konferencji próbowano ukryć przed obywatelami Związku Radzieckiego i nie podano ich do wiadomości publicznej.

Kolejnymi ofiarami przemilczenia byli likwidatorzy¹⁰¹. W tej grupie wyraźnie wzrosła liczba samobójstw i przypadków chorób psychicznych¹⁰². Ponadto medialna dezinformacja doprowadziła do samotności likwidatorów, a wszystko za sprawą wzrastającej fali rozstań i rozwodów w obawie przed zdeformowanym potomstwem. Doprowadzało to do częstszych przypadków alkoholizmu oraz bezrobocia wśród przedstawicieli tej grupy¹⁰³, z czym wiąże się także pogorszenie stanu zdrowia, częstsze występowanie chorób, w tym również

⁹⁶ P. Gremпка, *Piotr I Wielki – bezwzględny reformator miłośnikiem anatomii*, <https://historia.org.pl/2016/09/14/piotr-i-wielki-bezwzglydny-reformator-milosnikiem-anatomii/> (dostęp: 05.06.2022).

⁹⁷ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, dz.cyt.

⁹⁸ T. Ilnicki, dz.cyt., 129–135.

⁹⁹ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 25.03.2022).

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Likwidatorzy – nazwa specjalnej grupy osób pracujących przy usuwaniu skutków katastrofy w czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej. Grupa liczyła około 800 tys. ludzi. Wielu z nich było wystawionych na wysokie dawki promieniowania.

¹⁰² P. Waight, dz.cyt., 8.

¹⁰³ T. Ilnicki, dz.cyt., 130–131.

nowotworów. Co więcej, w grupie likwidatorów zaczęto obserwować także spadek przewidywanej długości życia¹⁰⁴.

Niewątpliwie katastrofa w Czarnobylu miała silny wpływ nie tylko na ludzi pracujących przy usuwaniu jej skutków, ale także na okoliczną ludność cywilną. Chaos działań oraz wyższość stanowiska nad dorobkiem naukowym i doświadczeniem unaocznia fakt, że ówczesny zastępca przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR – Boris Szcerbina – został wysłany do Czarnobyla jako przewodniczący komisji rządowej do spraw likwidacji skutków katastrofy w elektrowni. Polityk, który leciał na miejsce zdarzenia, nie miał jednakże odpowiedniej wiedzy dotyczącej zasad działania takiego obiektu¹⁰⁵. W dniu wybuchu reaktora wysłano także grupy dozymetrystów mierzących poziomy napromieniowania. Przekazywane przez nich dane oraz nacisk społeczności naukowej Związku Radzieckiego sprawiły, że pobliskie miasto Prypeć zostało ewakuowane. Choć początkowo mieszkańców zapewniano o tymczasowości środków prewencji, w rzeczywistości ludziom nigdy nie pozwolono wrócić do ich domów¹⁰⁶. Wsiedlenie kilkuset tysięcy mieszkańców było dla poszkodowanych traumatycznym wydarzeniem. Wielu wysiedleńców w nowych miejscach pobytu otrzymało mieszkania komunalne poza kolejnością, co w tamtym czasie powodowało konflikty¹⁰⁷, gdyż inni na lokale w bloku niekiedy musieli czekać kilkanaście lat.

Wysiedleńców stygmatyzowano, ale nie tylko z tego powodu. Unikano ich z obawy, że są potencjalnie skażeni. Zmanipulowane doniesienia medialne, często o dość lakonicznym charakterze, były elementami napędzającymi rozprzestrzenianie nieprawdziwych wiadomości i plotek¹⁰⁸. Ponadto, jak już wspomniano, negatywny wpływ na społeczeństwo miały sensacyjne, ale nieprawdziwe doniesienia o zdeformowanych zwierzętach, które miały mieć, przykładowo, więcej kończyn. Dla osób ze skażonych terenów oraz poszkodowanych następstwami katastrofy czarnobylskiej władze przygotowały specjalne świadczenia zdrowotne¹⁰⁹. Część obywateli, którzy chcieli nielegalnie otrzymać rentę wbrew prawu, wkraczało do zamkniętej strefy, wystawiając się na zwiększoną radiację. Zdarzały się także przypadki wręczania łąpówek lekarzom z komisji orzekającej, która przyznawała status tzw. inwalidy czarnobylskiego. W rezultacie blisko 3 mln osób zakwalifikowano do rejestru ofiar Czarnobyla¹¹⁰, co było wartością fałszującą rzeczywistą liczbę poszkodowanych.

Ukraiński minister zdrowia pojawił się w lokalnych mediach 6 maja 1986 r. i ostrzegł mieszkańców Kijowa, aby ci nie opuszczali budynków i pozamykali okna,

---

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ S. Płokhy, dz.cyt., 192.

¹⁰⁶ P. Waight, dz.cyt., 44.

¹⁰⁷ P. Sekuła, dz.cyt., 254.

¹⁰⁸ T. Buchholtz, *Kulturowe aspekty katastrofy w Czarnobylu, w świetle relacji prasowych*, w: *Nazajutrz – reakcje społeczeństwa polskiego na katastrofę w Czarnobylu*, red. A. Siciński, Warszawa 1989, 216.

¹⁰⁹ T. Serwetnyk, *Zapomniane ofiary Czarnobyla*, <https://www.rp.pl/swiat/art14568831-zapomniane-ofiary-czarnobyla> (dostęp: 26.03.2022).

¹¹⁰ W. Skorokhodov, *Инвалидность и коррупция*, <https://nau.org.ua/invalidnost-i-korrupciya/> (dostęp: 26.03.2022).

ponieważ miasto uległo pewnemu skażeniu¹¹¹. Lakoniczna informacja wywołała chaos podsycany plotkami o możliwej drugiej eksplozji w Czarnobylu i prawdopodobnej ewakuacji stolicy. Środowiska naukowe również obawiały się kolejnego wybuchu, tym razem materiału rozszczepialnego znajdującego się w ruinach elektrowni pod samym reaktorem¹¹². Spekulowano, że siła rażenia byłaby w stanie zniszczyć Kijów. Władze przygotowały na tę okoliczność ponad tysiąc wagonów, nie tylko w Ukrainie, ale także w Mińsku i Homlu na Białorusi¹¹³. W dniu nadania komunikatu ukraińskiego ministra zdrowia tysiące spanikowanych osób zapełniło dworce kolejowe, chcąc uciec z miasta, lecz posiadanie radzieckiego dowodu osobistego sprawiło, że opuszczenie rejonu zameldowania bez powodu było niemożliwe. Mimo to w ciągu kolejnych dni kilkadziesiąt tysięcy osób w pośpiechu wyjechało z Kijowa. W stolicy USSR oraz okolicznych miejscowościach odczuwano panikę wśród mieszkańców. Jednocześnie w kolejkach do aptek tłumnie ustawiali się ludzie chcący kupić roztwór jodu. Zapewnienia o braku zagrożenia lub opanowaniu sytuacji w Czarnobylu nie uspokajały społeczeństwa¹¹⁴.

Medialne manipulacje, dezinformacje i pogłoski szerzące się w wyniku braku polityki informacyjnej w Związku Radzieckim, przyczyniły się do powstania zjawiska nazywanego przez niektórych „radiofobią”¹¹⁵. Według raportu Tadeusza Olszańskiego z Ośrodka Studiów Wschodnich¹¹⁶, ukraińskie statystyki podają, że w samej Ukrainie mieszka ponad 2 mln czarnobylskich inwalidów, co stanowi 4,4% populacji kraju. Raport stwierdza także, że depresja poczarnobylska jest znaczącym problemem, z którym zmagają się Ukraińcy.

Przez pierwsze dwie doby od wybuchu reaktora w czarnobylskiej elektrowni jądrowej w krajach Europy Zachodniej nic nie wiadano o zdarzeniu. Jak już wspomniano, pierwsze niepokojące informacje pojawiły się 28 kwietnia 1986 r. w Szwecji¹¹⁷. Na terenie jednej z elektrowni jądrowych odnotowano nagły wzrost promieniowania, który dość szybko połączono ze źródłem w postaci reaktora jądrowego. Media błyskawicznie zaczęły publikować niesprawdzone informacje, przedstawiać opinie jako fakty¹¹⁸. Choć wypowiedzi ekspertów atomistyki i specjalistów medycznych uspokajały społeczeństwo, to dziennikarze wówczas nie chcieli im wierzyć¹¹⁹. W Europie i Stanach Zjednoczonych strach przed skutkami promieniowania był napędzany medialnymi manipulacjami. Wiele osób przed 1986 r. nie zdawało sobie sprawy z powszechności tego zjawiska oraz jego faktycznych właściwości. Pod koniec kwietnia 1986 r. temat Czarnobyla stał się numerem jeden

¹¹¹ P. Sekuła, dz.cyt., 356.

¹¹² Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 26.03.2022).

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ A. Higginbotham, dz.cyt., 248–250.

¹¹⁵ T. Ilnicki, dz.cyt., 132.

¹¹⁶ T.A. Olszański, *Ukraina w cieniu Czarnobyla. Trzydzieści lat po katastrofie*, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_210_0.pdf (dostęp: 26.03.2022).

¹¹⁷ S. Plochy, dz.cyt., 212.

¹¹⁸ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, dz.cyt.

¹¹⁹ T. Ilnicki, dz.cyt., 131.

w zachodnich stacjach telewizyjnych. Ponadto na pierwszych stronach gazet, których nagłówki wyświetlano w telewizji, publikowano sensacyjne i, co gorsze, nieprawdziwe informacje. Dziennikarze szukający sensacji dodatkowo przekształcali wybuch reaktora w „nuklearny koszmar”¹²⁰. Później z niektórych informacji media oraz eksperci się wycofywali, co podawało w wątpliwość rzetelność ich komunikatów. Zachodnie media głównego nurtu stały w opozycji do informacji podawanych przez władze i media radzieckie. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że był to okres zimnej wojny. W latach 1947–1991 panował stan napięcia między dwoma ówczesnymi mocarstwami, tj. USA i ZSRR¹²¹. Tak zwany Blok Wschodni, czyli Związek Radziecki i jego państwa satelickie, rywalizował ideologicznie i militarnie z Blokiem Zachodnim, czyli ze Stanami Zjednoczonymi oraz krajami Europy Zachodniej, skupionymi od 1949 r. w NATO. Czynnikiem podsycającym napięcia był także rozwój przemysłu jądrowego. W latach 50. i 60. XX w. głównie Stany Zjednoczone oraz Związek Radziecki rywalizowały o pozycję atomowego mocarstwa¹²². W okresie zimnej wojny oba kraje prowadziły prace nad reaktorami jądrowymi, mającymi zastosowanie w cywilnych elektrowniach. Przeprowadzano dziesiątki próbnych testów broni jądrowej rocznie¹²³. Miało to zapewnić technologiczną i militarną dominację którejś ze stron. Temat ten był wrażliwy dla obu stron konfliktu. Związek Radziecki jednakże często zatajał wszelkie niepowodzenia i j jest to zjawisko, które panuje w Rosji do dziś. Gdy w sierpniu 2019 r. na jednym z rosyjskich poligonów wojskowych doszło do eksplozji oraz promieniotwórczego skażenia, władze przemilczały incydent¹²⁴. Przywódcy Związku Radzieckiego nie przyznali się także do katastrofy jądrowej w Zakładzie Atomowym Majak, która wydarzyła się 29 września 1957 r. Skala zdarzenia była poważna, lecz do wypadku doszło w okolicach łańcucha górskiego Ural, czyli w tzw. głębokiej Rosji, skażenie zaś nie wydostało się poza obszar ZSRR. W związku z tym, w przeciwieństwie to katastrofy w Czarnobylu, władzom Związku Radzieckiego łatwo było ukryć konsekwencje tego wypadku. Do tego zdarzenia władze Rosji oficjalnie przyznały się dopiero w 1992 r.¹²⁵

Radioaktywna chmura znad Czarnobyla w ciągu dwóch dni została wykryta w krajach zachodnich. Wtedy władze radzieckie nie mogły już ukrywać, że doszło do wypadku jądrowego, przyznały, że doszło do eksplozji¹²⁶. Można założyć, że opieszałość wynikała z niechęci do przyznania się do porażki radzieckiego przemysłu jądrowego. Podawane przez media państwowe lakoniczne informacje

¹²⁰ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, dz.cyt.

¹²¹ P. Johnson, *Historia świata (od roku 1917)*, Londyn 1989, 466–470.

¹²² J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1997, 352.

¹²³ R. Fordoński, *Testy broni nuklearnej w świetle prawa międzynarodowego ochrony środowiska*, 313–315, https://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/Studia_Prawno_Ustrojowe/2018/39/311-338.pdf (dostęp: 26.03.2022).

¹²⁴ Zob. Nauka. To Lubię, *Co wybuchło w Rosji?*, https://youtu.be/f9MD8UCJ1qg?list=PLN-TOKp43DA2JnQ_MgaZRecTzfRg0cJnXZ (dostęp: 26.03.2022).

¹²⁵ *Czarnobyl 30 lat wcześniej. Katastrofa kysztymaska na Uralu*, <https://historia.wprost.pl/10223147/czarnobyl-30-lat-wczesniej-katastrofa-kysztymaska-na-uralu.html> (dostęp: 26.03.2022).

¹²⁶ „Время”, *First coverage of Chernobyl disaster on Soviet TV, April 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=4PytcgdPuTI&ab_channel=HauntingEurope (dostęp: 26.03.2022).

o zdarzeniu napędzały spekulacje w krajach zachodnich. Gospodarcza i militarna rywalizacja „Wschodu i Zachodu” sprawiła, że zachodnie media chętnie uwydatniały powagę sytuacji¹²⁷. Media zachodnie nie podeszły do tematu rzetelnie, przekazując opinii publicznej zakłamaną dane. Materiały telewizyjne przedstawiały jednostronny obraz sytuacji, podsycając ludzkie obawy. Wypowiedzi ekspertów, chcących postrzymać szerzące się nieprawdziwe pogłoski o skutkach promieniowania, ukazywano pod koniec transmisji, często przedstawiając kontrargumenty.

Wyołbrzymianie skali katastrofy w Czarnobylu przez media zachodnie mogły być kierowane chęcią wyeksponowania wad ustroju komunistycznego oraz ukazania słabości Związku Radzieckiego. W rezultacie szerzących się pogłosek na temat wpływu promieniowania na organizm człowieka oraz podsycających obawy medialnych manipulacji opinia publiczna była zdezorientowana¹²⁸. Przejawem światowego niepokoju był między innymi lęk przed podróżami do Związku Radzieckiego oraz krajów satelickich¹²⁹. Pod wpływem społecznego strachu przed skutkami wybuchu reaktora w czarnobylskiej elektrowni jądrowej ugięły się także zachodnie rządy. Wprowadzono restrykcyjne środki zapobiegawcze. Na przykład brytyjscy studenci, którzy w owym czasie brali udział w studenckiej wymianie w Kijowie, zostali błyskawicznie sprowadzeni do Wielkiej Brytanii¹³⁰. Ich ubrania dokładnie przebadano pod kątem obecności śladów promieniotwórczych materiałów, co zostało opisane w mediach w taki sposób, aby sytuacja wydawała się bardzo poważna. Badano także żywność, sprawdzając, czy nie jest skażona. Wskutek tych działań społeczeństwo, kierowane w pewnym stopniu wykreowanymi obawami, zrezygnowało z zakupu żywności, której produkcja wiązałaby się z uprawą na polach. Podobnie sytuacja wyglądała z mlekiem. Obawiano się, mimo zapewnień władz o bezpieczeństwie nabiału, że nabiał będzie szkodliwy dla zdrowia. Niektóre kraje zakazały także importu żywności z regionów narażonych na opad promieniotwórczy¹³¹. Miało to niewątpliwie tymczasowy wpływ na sytuację gospodarczą krajów zachodnich, skutkujący wzrostem cen żywności. Jak z tego wynika, wybuch reaktora miał wpływ na całe europejskie społeczeństwo. Także francuskie władze przedstawiały zmanipulowane obrazy, prezentując sytuację meteorologiczną w kraju, chcąc uspokoić mieszkańców¹³².

Liczba aborcji w krajach Europy Zachodniej również wzrosła po katastrofie czarnobylskiej. Według szacunków, w krajach Europy Zachodniej i Południowej wykonano ich nawet 200 tys., kierując się jedynie obawami przed skutkami promieniowania¹³³. Niektóre dane wskazują, że liczba usuniętych cięż tuż po katastrofie

¹²⁷ S. Plochy, dz.cyt., 209–227.

¹²⁸ T. Ilnicki, dz.cyt., 131.

¹²⁹ P. Sekuła, dz.cyt., 363.

¹³⁰ Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl* [2006], <https://youtu.be/OBSP2pIzoY8> (dostęp: 26.03.2022).

¹³¹ P. Sekuła, dz.cyt., 218.

¹³² K. Kalmbach, *Meanings of a Disaster: The Contested “Truth” about Chernobyl. British and French Chernobyl Debates and the transnationality of Arguments and Actors*, Florence 2014, 60, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/33491/2014_Kalmbach.pdf?sequence=1&isAllowed=n (dostęp: 26.03.2022).

¹³³ Coolseed, *Po katastrofie elektrowni jądrowej nawet do 200 tysięcy Europejsek poddało się aborcji.. – tych faktów o Czarnobylu mogłeś nie znać*, <https://joemonster.org/art/47239> (dostęp: 26.03.2022).

wyniosła 500 tys.¹³⁴. Inne źródła podają także, że mogło być ich nawet milion¹³⁵. Podczas wykonywania aborcji w krajach, gdzie zabieg ten jest powszechnie dostępny, nie prowadzono rejestru przyczyn przerywania ciąży. W wyniku tego liczba aborcji dokonanych po wybuchu reaktora w Czarnobylu pozostaje szacunkowa. Część publikacji naukowych na temat wpływu katastrofy na społeczeństwo zaznacza także, że przerwane ciąży, będące wynikiem obaw przed promieniowaniem, mają swoje źródło właśnie w medialnych manipulacjach oraz chaosie informacyjnym¹³⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że komunikaty telewizyjne, przedstawiające katastrofę w Czarnobylu w kwietniu i maju 1986 r., miały dość jednostronną narrację. Radzieckim komunikatom nie ufano, więc gdy te podawały częściowo prawdziwe dane o ofiarach wybuchu, na Zachodzie zwielokrotniano je. Komunikaty telewizyjne skupiały się na zrobieniu z wybuchu reaktora apokaliptycznej katastrofy¹³⁷. Dla dziennikarzy spragnionych sensacji rozczarowaniem były badania naukowców¹³⁸, które wykazały, że dzieci kobiet narażonych na promieniowanie we wczesnym etapie ciąży nie rodziły się z deformacjami częściej niż dzieci kobiet, które nie były wystawione na wyższe dawki skażenia¹³⁹. Co więcej, większość nowotworów tarczycy, wywołana przez katastrofę czarnobylską, okazywała się niegroźna. Niższa przewidywana długość życia wielu likwidatorów mogła być z kolei spowodowana ogólnym pogorszeniem się stylu życia, tj. bezrobociem, alkoholizmem lub depresją¹⁴⁰.

Warto szerzej spojrzeć także na kwestię narażenia społeczeństwa na kontakt z podwyższoną promieniotwórczością. Od lat 50. niemal do końca lat 80. XX w. przeprowadzano rocznie dziesiątki próbnych detonacji bomb jądrowych na świecie¹⁴¹. Do kwietnia 1986 r. przeprowadzono łącznie około 1850 testowych eksplozji. Próbnym wybuchom jądrowym za każdym razem towarzyszył radioaktywny opad, który wraz z wiatrem rozprzestrzenił skażenie promieniotwórcze po świecie¹⁴². Mimo że były one wykonywane na niezamieszkałych terenach, głównie Związku Radzieckiego, zwłaszcza Kazachstanu, Stanów Zjednoczonych oraz na Pacyfiku, to w latach 60. w Austrii odnotowywano niemal dwukrotny wzrost stężenia

¹³⁴ *Most Chernobyl-related deaths caused by false assumptions*, <https://www.irishtimes.com/opinion/letters/most-chernobyl-related-deaths-caused-by-false-assumptions-1.1020155> (dostęp: 26.03.2022).

¹³⁵ M. Shellenberger, *Top UCLA Doctor Denounces HBO's "Chernobyl" As Wrong And "Dangerous"*, <https://www.forbes.com/sites/michaelshellenberger/2019/06/11/top-ucla-doctor-denounces-depiction-of-radiation-in-hbos-chernobyl-as-wrong-and-dangerous/?sh=7b8432d51e07> (dostęp: 26.03.2022).

¹³⁶ Zob. ciekawehistorie, *Czarnobyl cz. 3 – Konsekwencje*, dz.cyt.

¹³⁷ P. Sekuła, dz.cyt., 356.

¹³⁸ T. Ilnicki, dz.cyt., 131.

¹³⁹ P. Motyka, *Prof. Andrzej Wójcik: po Czarnobylu i Fukushima popelniono ten sam błąd*, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/prof-andrzej-wojcik-po-czarnobylu-i-fukushimie-popelniono-ten-sam-blad/mjx7mnd> (dostęp: 26.03.2022).

¹⁴⁰ J. Andruchowycz, *Czarnobyl, mafia i ja*, w: *Ostatnie terytorium. Eseje o Ukrainie*, tłum. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, L. Stefanowska, Wołowiec 2002, 52–53.

¹⁴¹ R. Fordoński, dz.cyt., 313–315.

¹⁴² I. Obierak, *Wybuchy jądrowe i ich konsekwencje ekologiczne*, <http://www.if.pw.edu.pl/~pluta/pl/dyd/mj/zal99/obierak/str1.htm> (dostęp: 27.03.2022).

radioaktywnego izotopu węgla¹⁴³. Podobną sytuacją odnotowano w Nowej Zelandii¹⁴⁴. Z kolei Usupbecka Mukhlissi, przewodniczący Międzynarodowego Komitetu Wschodni Turkiestan, w 1990 r. przekazał, że na wschodnim terytorium Turkmenistanu zmarło około 210 tys. osób w wyniku chorób nowotworowych wywołanych skutkami skażenia promieniotwórczego¹⁴⁵, spowodowanego próbnymi testami jądrowymi wykonywanymi także w tym kraju. Na terytorium ZSRR nie badano wpływu tych testów na ludzi. Można jednak domniemywać, że radzieckie społeczeństwo przez lata było narażone na podwyższone poziomy radiacji.

5. ZAKOŃCZENIE

Krytyczna analiza komunikatów telewizyjnych omówionych w artykule dowodzi, jak poważne mogą być efekty podawania przez media fałszywych informacji. Brak ich weryfikacji, powoływanie się na niesprawdzone źródła bądź kierowanie się w przekazie politycznymi intencjami wiążą się z odpowiednimi dla skali wydarzenia konsekwencjami. Duży wpływ na społeczeństwa i gospodarkę miały medialne manipulacje z kwietnia i maja 1986 r. Katastrofa w Czarnobylu została przez media „zdemonizowana”, wskutek czego w świadomości społecznej ukształtował się jej fałszywy obraz. Trudno nie nazwać wybuchu całego reaktora jądrowego tragedią zarówno przemysłową, jak i osobistą ludzi zmagających się z usuwaniem jego skutków. Niemniej jednak zachodnie komunikaty telewizyjne podsycaly obawy społeczne, podając czasem absurdalne informacje.

Zagadnienie manipulacji mediów wpisuje się w obszar badań z zakresu etyki mediów i komunikacji. Kluczowym zagadnieniem jest tu ocena medialnych przekazów wydarzeń politycznych w perspektywie respektowania zasad etycznych, w szczególności zasady prawdy i zasady obiektywizmu¹⁴⁶. Artykuł, podejmując zagadnienia związane z komunikowaniem politycznym, eksponuje fakt, że „media przekazują informacje i wiedzę w kontekście uwarunkowań, które same w dużej mierze określają, co więcej, w uwarunkowaniach swoich własnych możliwości”¹⁴⁷. Nieobojętna do właściwego zrozumienia i oceny przekazu staje się także wiedza na temat cenzury, panującego ustroju, respektowania podstawowych praw człowieka, jak również prawa do informacji.

¹⁴³ I. Levin i inni, *δ14CO2 Record from Vermont*, <https://web.archive.org/web/20080923105819/http://cdiac.esd.ornl.gov/trends/co2/cent-verm.html> (dostęp: 27.03.2022).

¹⁴⁴ M.R. Manning, W.H. Melhuish, *Atmospheric δ14C Record from Wellington*, <https://web.archive.org/web/20140201222225/http://cdiac.esd.ornl.gov/trends/co2/welling.html> (dostęp: 27.03.2022).

¹⁴⁵ K. Łoziński, *Xinjiang (Turkiestan Wschodni) – dno piekiel*, <http://www.kontrateksty.pl/files/news/20040324134336.html> (dostęp: 27.03.2022).

¹⁴⁶ K. Konarska, *Media i prawda – czy mit prawdy?*, „Colloquia Anthropologica et Communicativa” 2011, nr 3, 203–212; M. Drożdż, *Etyczność jako wyznacznik profesjonalizmu*, w: *Klinika dziennikarska – credo*, red. K. Wolny-Zmorzyński, K. Konarska, Wrocław 2016, 25–42; R. Leśniczak, *Dziennikarz i informacja-integralny model formacji dziennikarskiej*, Łódzkie Studia Teologiczne 2011, nr 20, 181–205.

¹⁴⁷ M. Drożdż, *Medialna produkcja i dekonstrukcja sensu*, *Media i Społeczeństwo* 2012, nr 2, 15.

BIBLIOGRAFIA

- ABC News In-depth, *Chernobyl: News breaks of disaster (1986). RetroFocus*, <https://youtu.be/3vHru-wxhEY> (dostęp: 20.01.2022).
- ABC News, *Chernobyl Nuclear Disaster: Gorbachev Speaks, May 14, 1986*, <https://youtu.be/0k3w-nXBE5S0> (dostęp: 24.01.2022).
- ABC News, *Chernobyl Nuclear Disaster: News Report From April 28, 1986* <https://youtu.be/Xme-eEpWxfRY> (dostęp: 18.01.2022).
- Andruchowycz J., *Czarnobyl, mafia i ja*, w: *Ostatnie terytorium. Eseje o Ukrainie*, tłum. O. Hnatiuk, K. Kotyńska, L. Stefanowska, Wołowiec 2002.
- BBC Newsnight, *1986's Chernobyl disaster – FROM THE ARCHIVE – BBC Newsnight*, <https://youtu.be/ET6ov0Kvp1M> (dostęp: 19.01.2022).
- Błach M., *Operacja Babilon*, 2.03.2003, <https://www.wprost.pl/tygodnik/41014/operacja-babilon.html> (dostęp: 20.11.2021).
- „Время”, *First coverage of Chernobyl disaster on Soviet TV, April 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=4PytcgdPuTI&ab_channel=HauntingEurope (dostęp: 18.01.2022).
- Студія Передова, *The scariest phone call of the 20th century*, 18.03.2013, <https://youtu.be/tpzZXDN-KQ8> (dostęp: 21.11.2021).
- Cymerman B., *Czarnobyl 35 lat później – polski element atomowej układanki*, 26.04.2021, <https://pl.boell.org/pl/2021/04/26/czarnobyl-35-lat-pozniej-polski-element-atomowej-ukladanki> (dostęp: 18.01.2022).
- Discovery Channel, *Discovery – Katastrofa w Czarnobylu (film dokumentalny)*, 30.04.2012, <https://youtu.be/Zt0gfyq2jQA> (dostęp: 20.11.2021).
- Discovery Channel, *Bitwa o Czarnobyl [2006]*, <https://youtu.be/OBSP2plzoY8> (dostęp: 20.01.2022).
- Drożdż M., *Etyczność jako wyznacznik profesjonalizmu*, w: *Klinika dziennikarska – credo*, red. K. Wolny-Zmorzyński, K. Konarska Wrocław 2016, 25–42.
- Drożdż M., *Medialna produkcja i dekonstrukcja sensu*, *Media i Społeczeństwo* 2012, nr 2, 15.
- Energetyka jądrowa. Reaktor wodny ciśnieniowy PWR*, <https://nuclear.pl/energetyka,pwr,0,0,0.html> (dostęp: 20.01.2022).
- Higginbotham A., *O północy w Czarnobylu. Nieznana prawda o największej nuklearnej katastrofie*, Kraków 2019.
- Ilnicki T., *Czarnobyl i Fukushima. Przyczyny, przebieg i konsekwencje*, Warszawa 2021.
- International Nuclear Safety Advisory Group, *The Chernobyl Accident: Updating of ISANG-1. ISANG-7*, Wiedeń 1992.
- Johnson P., *Historia świata (od roku 1917)*, Londyn 1989.
- Konarska K., *Media i prawda – czy mit prawdy?*, *Colloquia Anthropologica et Communicativa* 2011, nr 3, 203–212.
- Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1997.
- Leśniczak R., *Dziennikarz i informacja – integralny model formacji dziennikarskiej*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 2011, nr 20, 181–205.
- Miedwiediew G., *The Truth About Chernobyl*, Moscow 1991.
- Mould R.F., *Chernobyl record: the definitive history of the Chernobyl catastrophe*, CRC Press 2000.
- Olszański T.A., *Ukraina w cieniu Czarnobyla. Trzydzieści lat po katastrofie*, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_210_0.pdf (dostęp: 26.03.2022).
- Płochy S., *Czarnobyl. Historia nuklearnej Katastrofy*, tłum. M. Fedyszak, Kraków 2019.
- Potulski J., *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Gdańsk 2007.
- Raj M., *Katastrofa kysztymaska – tragedia na Uralu*, <https://histmag.org/Katastrofa-kysztymaska-tragedia-na-Uralu-14691> (dostęp: 18.01.2022).
- RBMK – Reaktor z Czarnobyla* [brak autora], 2.06.2013, <http://ncbj.edu.pl/rbmk-reaktor-z-czarnobyla/rbmk-reaktory-skomplikowane-ekonomiczne-i-niebezpieczne-dotychczas> (dostęp: 19.11.2021).
- Roxburgh A., *The Second Russian Revolution: The Struggle for Power in the Kremlin*, Nowy Jork 1992.
- Sekuła P., *Czarnobyl. Społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturowe konsekwencje katastrofy jądrowej dla Ukrainy*, Kraków 2014.

- Serwetnyk T., *Zapomniane ofiary Czarnobyla*, <https://www.rp.pl/swiat/art14568831-zapomniane-ofiary-czarnobyla> (dostęp: 26.03.2022).
- Shatner Method, *Chernobyl Disaster – ABC News Nightline (full broadcast) – April 29, 1986*, https://www.youtube.com/watch?v=nAzmCrEJDuU&t=790s&ab_channel=ShatnerMethod (dostęp: 20.01.2022).
- Strupczewski A., *Co zdarzyło się podczas awarii we Three Mile Island i jakie były jej skutki?*, <http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/inne-wypadki/three-mile-island-1979.html>, (dostęp: 19.01.2022).
- Strupczewski A., *Czarnobyl: jak do tego doszło?*, 09.02.2014, <http://atom.edu.pl/index.php/bezpieczenstwo/prawda-o-czarnobylu/przyczyny-awarii.html> (dostęp: 19.11.2021).
- TVDATARU, *Chernobyl nuclear Reactor Disaster accident announcement, Russia's Soviet TV Vremya Newscast footage*, <https://youtu.be/3FnE1E3PAcA> (dostęp: 21.01.2022).
- YorkVid, *ABC News Nightline: Chernobyl Accident – 04/28/86*, https://www.youtube.com/watch?v=w_uOSImPSi8&ab_channel=YorkVid (dostęp: 18.01.2022).
- Waight P., *Chernobyl, Ten Years On, Radiological and Health Impact*, https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_13024 (dostęp: 25.03.2022).
- Zarzycki M., *Jądrowe reaktory energetyczne – budowa, zasada działania, eksploatacja*, http://web.archive.org/web/20120111173005/http://www.atomowyautobus.pl/referaty/reaktory_ref.pdf (dostęp: 20.01.2022).
- ZPE, *Promieniowanie jonizujące i jego wpływ na organizmy żywe*, <https://zpe.gov.pl/a/promieniowanie-jonizujace-i-jego-wplyw-na-organizmy-zywe/D5TCDzKOR> (dostęp: 25.03.2022).

MEDIA MANIPULATION OF INFORMATION ABOUT THE REACTOR EXPLOSION AT THE CHERNOBYL NUCLEAR POWER PLANT

ANALYSIS OF FOREIGN TELEVISION NEWS FROM APRIL AND MAY 1986

Summary

The aim of the article is to present media manipulations about the reactor explosion at the Chernobyl nuclear power plant in 1986, which were used by Soviet television and the most popular English-language channels. The author's attention is focused on television messages describing the catastrophe in the first days after the reactor explosion, and on the socio-economic effects of propaganda manipulations on the Chernobyl disaster – for the inhabitants of the Soviet Union and for citizens of Western Europe.

Key words: Chernobyl, information, manipulations, nuclear power plant, policy

Nota o Autorze

Rafał TROSZCZYŃSKI – z wykształcenia dziennikarz, twórca krytycznej analizy wpływu medialnych manipulacji z pierwszych dni po wybuchu reaktora jądrowego w Czarnobylu na społeczeństwo. Dzięki odtajnionym ukraińskim raportom, spisanim relacjom naocznych świadków tamtych wydarzeń oraz dziesiątkom książek poświęconych katastrofie w Czarnobylu autor był w stanie przygotować artykuł, który z zupełnie nowej perspektywy, konsekwencji medialnych manipulacji, przedstawia skutki Izotopu Fałszu-86¹⁴⁸ oparte na danych dotychczas nieznanymi opinii publicznej.

ORCID: 0000-0001-6142-0357

Kontakt e- mail: rtroszczyński3620@gmail.com

---

¹⁴⁸ Izotop Fałszu-86 to termin wymyślony przez jedną z moskiewskich pielęgniarek pracujących w szpitalu nr 6, specjalizującym się w leczeniu choroby popromiennej.